

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Jan Muś

Wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich

**Cz. III: Bośnia i Hercegowina,
Macedonia Północna**

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 2/2021
Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-83-66413-41-2

Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Korekta Agnieszka Zajdel
Projekt okładki i skład www.targonski.pl
Fotografie na okładce © bezdan | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© GK1982 | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© Viacheslav Lopatin | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)

Druk www.drukarniaakapit.pl

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Jan Muś

Wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich

**Cz. III: Bośnia i Hercegowina,
Macedonia Północna**

Spis treści

Résumé	7
Wstęp.....	9
Wpływy rosyjskie w Bośni i Hercegowinie	17
1. Wpływy rosyjskie w obszarze polityki.....	18
2. Wpływy rosyjskie w społeczeństwie.....	25
3. Wpływy rosyjskie w obszarze gospodarki i energetyki	28
4. Wpływy rosyjskie w obszarze obrony i bezpieczeństwa.....	34
5. Podsumowanie	35
Wpływy rosyjskie w Macedonii Północnej.....	39
1. Wpływy rosyjskie w obszarze polityki.....	40
2. Wpływy rosyjskie w społeczeństwie.....	46
3. Wpływy rosyjskie w obszarze gospodarki i energetyki	51
4. Wpływy rosyjskie w obszarze obrony i bezpieczeństwa.....	56
5. Podsumowanie	57
Tabela. Wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich:	
cele, instrumenty i mechanizmy, uwarunkowania, skutki	60
Źródła	63

Résumé

Obecność i zaangażowanie Rosji w regionie Bałkanów Zachodnich stanowi element szerszej rywalizacji geostrategicznej mocarstw europejskich i pozaeuropejskich, związanej z kształtowaniem się pozimnowojennego ładu międzynarodowego.

Władze w Moskwie dążą do zwiększenia obecności rosyjskiej i ograniczenia wpływów państw zachodnich w regionie Bałkanów, którego znaczenie geostrategiczne sukcesywnie rośnie.

Rosja zainteresowana jest przekształceniem Bałkanów w ważny węzeł transportowy i infrastrukturalny, który omijałby Ukrainę i służył do tranzytu gazu i ropy z Rosji do Europy Zachodniej.

Kontynuacja „zamrożonych” konfliktów regionalnych, spowalniających postępy państw WB6 na drodze do członkostwa w NATO i UE, leży w interesie decydentów na Kremlu, zainteresowanych pozostawieniem regionu Bałkanów Zachodnich w „szarej strefie” wpływów między Zachodem i Rosją.

Rosja podejmuje działania na rzecz pogłębienia stosunków politycznych i gospodarczych z państwami regionu, stanowiących w zamierzeniu władz w Moskwie atrakcyjną alternatywę dla integracji euroatlantyckiej Bałkanów Zachodnich.

Rosyjskie wpływy gospodarcze w regionie są ograniczone, ale koncentrują się w strategicznych dla państw WB6 obszarach gospodarki, tj. sektorze paliwowo-energetycznym, sektorze bankowym, rynku nieruchomości i sektorze turystycznym.

Władze w Moskwie wspierają rozwój współpracy „bałkańsko-rosyjskiej” na poziomie partii politycznych, organizacji i ruchów społeczno-politycznych, ośrodków naukowych, fundacji i stowarzyszeń społeczno-kulturalnych.

Wpływy rosyjskie są różnicowane pod względem geograficznym. Ostoję wpływów rosyjskich w regionie WB6 stanowią: Republika Serbska w Bośni i Hercegowinie, Serbia, północne Kosowo oraz część opozycyjnych środowisk

politycznych w Czarnogórze i Macedonii Północnej. Różna jest również wrażliwość oraz podatność państw i społeczeństw bałkańskich na wpływy rosyjskie. Zaangażowanie Rosji w regionie Bałkanów Zachodnich pozostaje wyzwaniem dla stabilności, demokracji, modernizacji i integracji regionu oraz postępów państw WB6 na drodze do NATO i UE.

W przeciwieństwie do zaangażowania państw i instytucji UE, wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich są mało transparentne, faktycznie spersonalizowane i w dużym stopniu mają charakter niesformalizowany. Ich egzemplifikacją pozostają *inter alia* zakulisowe naciski polityczne, nieformalne układy personalne i relacje klientystyczne w świecie polityki i biznesu, korupcja polityczna, penetracja instytucji publicznych i państwowych, egzotyczne połączenie patronażu politycznego i przyjacielskiego szantażu, dezinformacja i propaganda, a w skrajnej postaci – mieszanie się w sprawy wewnętrzne.

Wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich są faktycznie ograniczone. Mimo podejmowanych wysiłków Rosja nie jest w stanie kreować dynamiki politycznej w regionie, posiada jednak potencjał w zakresie blokowania lub opóźniania niekorzystnych dla siebie decyzji politycznych oraz zdolność do wykorzystywania kryzysów regionalnych do własnych celów politycznych. W efekcie Rosja – przy stosunkowo niewielkim nakładzie sił i środków – może odnosić sukcesy taktyczne w zakresie podsycania napięć w regionie i komplikacji procesu integracji euroatlantyckiej państw bałkańskich.

Niepowodzenia Rosji w zakresie zablokowania akcesji Czarnogóry i Macedonii Północnej do NATO oraz poparcie większości mieszkańców regionu dla członkostwa państw bałkańskich w UE prowadzą do wniosku, że wpływy rosyjskie w istocie słabną, a region Bałkanów Zachodnich powoli, ale konsekwentnie włącza się w ramy prawne i instytucjonalne głównych transatlantyckich i europejskich procesów integracyjnych.

Niejasna i odległa perspektywa członkostwa państw WB6 w UE prowadzi do zniechęcenia społeczeństw bałkańskich procesem integracji europejskiej, osłabia determinację władz w zakresie implementacji reform wewnętrznych oraz – paradoksalnie – przyczynia się do podtrzymania wpływów rosyjskich w części państw regionu¹.

1 Résumé zostało przygotowane wspólnie dla wszystkich trzech części opracowania *Wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich*.

Stan faktyczny na 1 września 2020 r.

Wstęp

Analiza zjawiska wpływu w stosunkach międzynarodowych stanowi z pewnością interesujący problem badawczy. Pisanie o wpływie w odniesieniu do relacji między państwami nie jest jednak rzeczą łatwą z uwagi na szereg ograniczeń poznawczych i metodologicznych, a niekiedy może być także sprawą *par excellence* niezręczną. Wpływy bywają również wyolbrzymiane lub bagatelizowane. Jakkolwiek zjawisko określane mianem wpływu pozostaje fenomenem złożonym i trudnym do analizy, w istocie stanowi ono jeden z kluczowych elementów systemu międzynarodowego i jest

dostrzegane oraz analizowane zarówno na gruncie nauki, jak i praktyki stosunków międzynarodowych¹.

Zjawisko wpływu w stosunkach międzynarodowych

Pojęciem wpływu określić można pewną specyficzną formę oddziaływań w sferze stosunków międzynarodowych będącą konsekwencją istniejących powiązań i współzależności między państwami. Nie oznacza ona zwierzchnictwa i podległości, lecz bardziej subtelny, mniej czytelną i najczęściej asymetryczną formę interakcji między aktorami międzynarodowymi, w przypadku której prawdopodobieństwo zaistnienia zamierzonej modyfikacji stanowiska lub działania innego podmiotu jest znacznie mniejsze niż w przypadku stosunku władzy, opartego *ex definitione* na przymusie i podporządkowaniu².

Z uwagi na szeroko definiowaną siłę (ang. *power*), tj. siłę polityczną, ekonomiczną, militarną i atrakcyjność kulturową oraz będącą ich konsekwencją zwiększoną zdolność do wywierania skutecznych nacisków na innych aktorów międzynarodowych, pojęcie wpływu w stosunkach między-

¹ Zob. i por.: P.R. Baehr, *Power and Influence in International Politics*, „Netherlands International Law Review” 1977, vol. 24, nr 1-2, s. 1-20; S. Hast, *Spheres of influence in international relations: History, theory and politics*, Abingdon – New York 2016, s. 1-6; V. Jackson, *Understanding spheres of influence in international politics*, „European Journal of International Security” 2020, vol. 5, nr 3, s. 255-273.

² M. Pietraś, *Istota i ewolucja międzynarodowych stosunków politycznych*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2006, s. 18-20; Cz. Maj, *Wpływ w stosunkach międzynarodowych*, „Przegląd Politologiczny” 2018, nr 1, s. 7-15.

narodowych dotyczy przede wszystkim wielkich mocarstw i potwierdza ich szczególną pozycję międzynarodową³.

We współczesnym świecie wywieranie wpływu na politykę innych państw oraz świadomość zbiorową ich obywateli ułatwiają zwiększona otwartość granic państwowych, nowe technologie i mechanizmy komunikacji społecznej, tabloidyzacja mediów oraz wyraźna mediatyzacja polityki⁴.

Nihil novi sub sole: Bałkany jako obszar wpływów zewnętrznych

Analiza procesów i wydarzeń historycznych, które na przestrzeni wieków miały miejsce na Bałkanach, uprawnia do stwierdzenia, że region ten stanowi tradycyjnie obszar wpływów zewnętrznych oraz rywalizacji geopolitycznej mocarstw, dążących do realizacji własnych, partykularnych celów, nierzadko kosztem interesów narodów i państw bałkańskich.

Także współcześnie region Bałkanów pozostaje przedmiotem szerszej, geopolitycznej rywalizacji, w ramach której światowe i regionalne mocarstwa odmiennie – lub częściowo odmiennie – definiują swoje interesy. Na Bałkanach tradycyjnie już ścierają się wpływy i interesy wielu państw europejskich i pozaeuropejskich, do których należą *inter alia* Austria, Chiny, Francja, Grecja, Niemcy, Rosja, Stany Zjedno-

³ V. Jackson, op.cit., s. 260-261 i n.

⁴ Cz. Maj, op.cit., s. 7.

czony, Turcja, Wielka Brytania, Włochy oraz państwa Zatoki Perskiej. W regionie tym „zderzają” się także różne koncepcje geopolityczne i geoekonomiczne. Tu również przebiega południowa granica dwóch wielkich transatlantyckich i europejskich ugrupowań integracyjnych, tj. NATO i UE⁵.

Rosja na Bałkanach: od cesarskiej Rosji do „Rosji Jelcyna”

Historia Europy Południowej i Wschodniej pokazuje niezbicie, że na przestrzeni ostatnich 250 lat Bałkany niezmiennie pozostawały obszarem zainteresowania i zaangażowania Rosji⁶.

Po zakończeniu zimnej wojny, wskutek niekorzystnej dla Rosji zmiany geopolitycznej, sąsiedzki w perspektywie rosyjskiej region Bałkanów oddalił się od Rosji. Federacja Rosyjska borykała się w tym czasie z szeregiem poważnych problemów wewnętrznych, zagrażających jej stabilności i integralności, oraz koncentrowała swe działania na próbach integracji przestrzeni poradzieckiej, w praktyce godząc się z osłabieniem swej pozycji międzynarodowej oraz utratą strefy wpływów na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej. Niekorzystne dla Rosji zmiany w międzynarodowym układzie sił po zakończeniu zimnej wojny skutko-

⁵ K. Pawłowski, *Państwowość Kosowa. Geneza, uwarunkowania, współczesność*, Lublin 2018, s. 322-323.

⁶ D. Bechev, *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, Padstow 2017, s. 3-13.

wały również „zbliżeniem się” politycznych, ekonomicznych, militarnych i kulturowych wpływów Zachodu (m.in. poprzez rozszerzenie NATO i UE) do granic Federacji Rosyjskiej. Jednocześnie Rosja niezmiennie krytykowała polityczne i militarne zaangażowanie Zachodu na Bałkanach pod niekwestionowanym przywództwem Stanów Zjednoczonych⁷.

„Rosja Putina”: aksjologia, gaz i propaganda

Dostrzegaliśmy na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat dążeniom Rosji do zatrzymania – względnie spowolnienia – procesu integracji euroatlantyckiej państw Bałkanów Zachodnich towarzyszy rozwój współpracy „bałkańsko-rosyjskiej” na poziomie partii politycznych, organizacji i ruchów społeczno-politycznych, ośrodków naukowych, fundacji i stowarzyszeń społeczno-kulturalnych, a także inwestycje rosyjskie w strategicznych dla państw Bałkanów Zachodnich obszarach gospodarki, tj. sektorze paliwowo-energetycznym, sektorze bankowym, rynku nieruchomości i sektorze turystycznym⁸.

Działania te uzupełniają asertywna i antyzachodnia retoryka płynąca z Kremla, rewizjonizm historyczny oraz nar-

⁷ A.S. Chernishev, *Balkans. A Mirror of the New International Order*, red. G.G. Özdoğan, K. Saybasili, Istambul 1995, s. 243-244; T. Marshall, *Więźniowie geografii, czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce*, Poznań 2017, s. 28; K. Pawłowski, *Państwowość Kosowa...*, s. 401-408.

⁸ P. Stronski, A. Himes, *Russia's Game in the Balkans*, Carnegie Endowment for International Peace, 06.02.2019, <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235> [24.03.2020].

racje prorosyjskie, adresowane do mieszkańców regionu. Rosja przypisuje sobie zatem rolę obrońcy ładu prawnomiędzynarodowego oraz konsekwentnie oskarża państwa Zachodu o odejście od geograficznych ograniczeń aktywności mocarstw, istniejących w okresie zimnej wojny, naruszenie pozimnowojennych ustaleń dotyczących architektury bezpieczeństwa europejskiego, odbudowę linii podziału w Europie oraz ekspansję polityczną, ekonomiczną i militarną, zagrażającą bezpieczeństwu Bałkanów i stabilności systemu międzynarodowego. Wskazuje się także na korzyści dla państw bałkańskich wynikające z rozwoju stosunków politycznych i gospodarczych z Rosją, będących w perspektywie Kremla atrakcyjną alternatywą dla integracji euroatlantycznej Bałkanów Zachodnich⁹.

Wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich: wyzwanie czy zagrożenie?

Widoczna aktywizacja polityki Rosji w odniesieniu do Bałkanów Zachodnich prowadzi czasem do wniosku, że – jak twierdzą niektórzy politycy, politolodzy i publicyści – „Rosja wróciła na Bałkany”¹⁰. Wskazuje się również, że polityka Rosji

⁹ Путин считает, что попытки США закрепить доминирование на Балканах дестабилизируют регион, ТАСС, 15.01.2019, <https://tass.ru/politika/6003111> [24.03.2020].

¹⁰ Zob. i por.: D. Bechev, op.cit., s. 1-2; Djukanovic: Russia has returned to the region again, CdM, 01.01.2018, <https://www.cdm.me/english/djukanovic-russia-returned-region/> [26.03.2020]; E. Bećirević, *Russia's New Cold War in the Western Balkans*,

w odniesieniu do regionu uległa zmianie, a wzmocniona na arenie międzynarodowej wskutek wysokich cen ropy i gazu, coraz bardziej autorytarna i nieprzewidywalna Rosja dąży do odbudowy utraconej strefy wpływów – zarówno na obszarze poradzieckim, jak i na Bałkanach, będących z punktu widzenia decydentów w Moskwie regionem geograficznie, historycznie, kulturowo i politycznie bliskim Rosji¹¹.

Czy jest tak rzeczywiście? Czy alarmistyczne tony na temat celów, skali i charakteru rosyjskiego zaangażowania w regionie Bałkanów Zachodnich są uprawnione, czy może nieco przesadzone? Czy działania Rosji stanowią zagrożenie dla stabilności regionu i integracji europejskiej Bałkanów Zachodnich? A może krytyczne opinie na temat roli „czynnika rosyjskiego” w odniesieniu do regionu bałkańskiego są nieuprawnione, stanowią skutek stereotypów, uproszczeń, teorii spiskowych, przeczulenia i „antyrosyjskiej histerii”, na które wskazują sami Rosjanie i środowiska prorosyjskie na Bałkanach? Czy w kontekście aktywizacji rewizjonistycznej polityki rosyjskiej pod sztandarami „Noworosji” zasadne jest mówienie o nowym rozdziale w stosunkach międzynarodowych? Wreszcie, czy słowiańskie i prawosławne narody

Institute for War & Peace Reporting, 21.09.2020, <https://iwpr.net/global-voices/russias-new-cold-war-western-balkans> [27.03.2020].

¹¹ T. Judah, *The Serbs*, New Haven 2009, s. 358; S. Domaradzki, *Rosja na Bałkanach w nowej zimnej wojnie*, [w:] *Lepiej nie będzie? Europa w dobie przesilenia*, red. A. Supińska, Kraków 2018, s. 145-147; P. Stronski, A. Himes, op.cit.; E. Bećirević, op.cit.

bałkańskie stanowią w perspektywie rosyjskiej część rozszerzonego „ruskiego świata”?¹²

Tego rodzaju pytania badawcze, dotyczące uwarunkowań, obszarów, instrumentów, mechanizmów i skutków obecności rosyjskiej w regionie Bałkanów Zachodnich, stanowiły punkt wyjścia do przygotowania niniejszej publikacji. Praca ta jest jakościowym studium przypadku (ang. *case study*) – stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o obecność, skalę i konsekwencje współczesnych wpływów rosyjskich w odniesieniu do sześciu państw Bałkanów Zachodnich (*Western Balkans Six*, WB6): Albanii, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Kosowa, Macedonii Północnej i Serbii.

¹² *Montenegro's accession to NATO a purely geopolitical project, won't boost security* – Lavrov, RT, 06.06.2017, <https://www.rt.com/news/391160-montenegro-na-to-geopolitical-project-lavrov/> [28.03.2020]; *US Senate Cmte. report: Attack on Serbia, Trump, or Putin?*, b92, 12.01.2018, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2018&mm=01&dd=12&nav_id=103258 [30.03.2020]; M. Lakić, *Dodik to Warn Putin of West's Anti-Russian Actions*, Balkan Insight, 25.05.2018, <https://balkaninsight.com/2018/05/25/bosnian-serb-leader-dodik-with-putin-05-24-2018/> [31.03.2020].

Wpływy rosyjskie w Bośni i Hercegowinie

Działania Rosji w Bośni i Hercegowinie (BiH) mają służyć utrzymaniu uprzywilejowanej pozycji Kremla w tym państwie i niedopuszczeniu do poprawy stosunków z Zachodem. W tym celu Rosja pozostaje w bliskich relacjach z przywódcą Republiki Serbskiej Bośni i Hercegowiny¹³ (Republika Serb-

¹³ Bośnia i Hercegowina podzielona jest na dwie federalne części składowe, tzw. entytety. Jednym z nich jest Republika Serbska Bośni i Hercegowiny, drugim – Federacja Bośni i Hercegowiny. Obydwa powstały jako quasi-państwa w czasie trwającego w pierwszej połowie lat 90. w Bośni i Hercegowinie konfliktu o etnopolityczny kształt i geopolityczną przynależność republiki. Bośniaccy Serbowie dążyli do pozostania w jednym państwie z Serbią, bośniaccy Chorwaci chcieli

ska, RS BiH) Miloradem Dodikiem oraz wykorzystuje swoje miejsce w Radzie Implementacji Pokoju (ang. *Peace Implementation Council*), międzynarodowego ciała nadzorującego bieg wydarzeń politycznych w Bośni i Hercegowinie od czasu zakończenia wojny i podpisania w 1995 r. porozumienia pokojowego w Dayton. Federacja Rosyjska stara się także wywierać coraz większy wpływ w zamieszkaną przez Boszniaków i bośniackich Chorwatów Federacji Bośni i Hercegowiny, usiłując przejąć ważne podmioty gospodarcze, choć jej wpływy w tej części państwa są dużo bardziej ograniczone.

1. Wpływy rosyjskie w obszarze polityki

Rosja koncentruje swoje wysiłki na poparciu autonomicznych dążeń obecnego przywódcy Republiki Serbskiej Milorada Dodika i na manifestacji tegoż poparcia. Mimo specjalnych relacji między Federacją Rosyjską a Republiką Serbską Banja Luka, stolica RS, nie jest siedzibą rosyjskiego konsulatu, którego obecność podkreślałaby zażyłość tychże stosunków. Dobrym odzwierciedleniem wyjątkowo bliskich relacji między tymi dwoma podmiotami są jednak częste kontakty między ich przedstawicielami. Spotkania Siergieja Ławrowa, ministra spraw zagranicznych Federacji

federacji z Chorwacją, natomiast Boszniacy, czyli bośniaccy Muzułmanie, dążyli do niepodległości. Pokój zawarty w Dayton w 1995 r. zakończył wojnę domową, ale nie rozwiązał konfliktu politycznego, który nieprzerwanie trawi to państwo do dziś i jako taki jest wykorzystywany przez stronę rosyjską zgodnie z zasadą „dziel i rządź”.

Rosyjskiej, z ówczesnym premierem Republiki Serbskiej Miłoradem Dodikiem miały miejsce już w roku 2007, na krótko przed prywatyzacją sektora naftowego Republiki Serbskiej. W 2009 r. Ławrow po raz pierwszy przybył do Banja Luki. W 2010 r. odwiedził ją także wiceminister spraw zagranicznych Rosji Władimir Titow¹⁴. Do kolejnego spotkania doszło w marcu 2014 r., kiedy Dodik otrzymał w Moskwie nagrodę Międzynarodowej Fundacji Publicznej na rzecz Jedności Narodów Prawosławnych¹⁵. W czerwcu 2015 r. Dodik, podczas kolejnej wizyty w Moskwie, omówił z Ławrowem wsparcie ze strony Federacji Rosyjskiej w zablokowaniu rezolucji ONZ potępiającej bośniackich Serbów w kontekście zbrodni w Srebrenicy. Do kolejnych spotkań doszło w marcu 2017 r., we wrześniu i w grudniu 2018 r. oraz w czerwcu 2019 r. W marcu 2020 r. Ławrow, ze względu na pandemię koronawirusa, odbył z Dodikiem rozmowę telefoniczną. We wrześniu 2018 r. i w styczniu 2019 r. Dodik spotkał się także z Władimirem Putinem. W czerwcu 2020 r. Dodik był gościem w czasie parady zwycięstwa w Moskwie, gdzie według oficjalnych doniesień rozmawiał z Władimirem Putinem, z ministrem obrony Federacji Rosyjskiej Siergiejem Szojgu,

¹⁴ A. Huskić, *Bosnia and Herzegovina. Abandoned by the West, embraced by the East?*, [w:] *The Western Balkans in the World. Linkages and relations with non-western countries*, red. F. Bieber, N. Tzifakis, London 2020, s. 92.

¹⁵ *President of Republic of Srpska received high award in Moscow*, Serbian Orthodox Church, http://www.spc.rs/eng/patriarch_kirill_leads_14th_ceremony_awarding_prizes_unity_orthodox_nations_international_foundation [05.05.2020].

prezydentem Białorusi Alaksandrem Łukaszenką oraz prezydentem Osetii Południowej Anatolijem Bibilowem. Świadczy to o poparciu politycznym prezydenta Dodika ze strony władz Federacji Rosyjskiej.

W tych samych latach odbyły się również liczne spotkania przedstawicieli władz rosyjskich i władz państwowych Republiki Bośni i Hercegowiny. Na tym tle doszło jednak do dyplomatycznego skandalu. Ostatnie z tych spotkań zbrojotowane zostało przez Željka Komšicia i Šefika Džaferovića, chorwackiego i boszniackiego członka Prezydium BiH – kolektywnej głowy państwa, złożonej z trzech przedstawicieli narodów konstytutywnych: Boszniaków, Chorwatów i Serbów. Oficjalna wizyta Ławrowa w Bośni i Hercegowinie z okazji 25 rocznicy zakończenia wojny w BiH nie rozpoczęła się 14 grudnia 2020 r. w stolicy państwa – Sarajewie, a na terytorium Republiki Serbskiej BiH, we Wschodnim Sarajewie/Lukawicy, gdzie – według Željka Komšicia i Šefika Džaferovića – nie wisały flagi państwowe Bośni i Hercegowiny¹⁶. Na stronie internetowej ambasady rosyjskiej w Sarajewie dostępne są informacje prawie wyłącznie na temat spotkań Siergieja Ławrowa z Miloradem Dodikiem. Władze rosyjskie niemal ostantacyjnie podkreślają w ten sposób fakt bliskich relacji łączących je z przywódcą Republiki Serbskiej BiH,

¹⁶ Al Jazeera, *Bosnia's Muslim, Croat leaders snub Russia's Sergey Lavrov*, 15.12.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/15/bosnias-muslim-croat-leaders-snob-russias-sergey-lavrov> [16.12.2020].

a kontaktom z przedstawicielami BiH przypisują mniejsze znaczenie.

Decentralizacja władzy oraz równoległa multiplikacja ośrodków i aktorów politycznych pozwalają Federacji Rosyjskiej na prowadzenie polityki według zasady „dziel i rządź”. Rosja korzysta ze stosunkowo prostego mechanizmu, odwołującego się do konieczności ochrony porządku konstytucyjnego, przewidzianego w porozumieniu z Dayton i zakładającego polityczną odrębność, a więc i autonomię bośniackich Serbów, ale także bośniackich Chorwatów. Konstytucyjna zasada konsensusu przedstawicieli trzech narodów konstytucyjnych¹⁷, przy rozdrobnieniu sceny politycznej, ułatwia blokowanie wszelkich inicjatyw. Podobnie jak *liberum veto* w dawnej Rzeczypospolitej, zasada konsensusu – zagwarantowana postanowieniami konstytucji BiH – stała się narzędziem wpływu w rękach władz rosyjskich, w praktyce uniemożliwiającym przeprowadzenie jakichkolwiek reform.

Władze rosyjskie mogą blokować działania Rady Implementacji Pokoju i jej Komitetu Sterującego (*Steering Committee*), czyli dwóch międzynarodowych ciał wykonawczych, czuwających nad przestrzeganiem porozumienia pokojowego z Dayton, a więc także i konstytucji BiH. Zarówno w stosunkach z aktorami wewnętrznymi, jak i na forum międzynarodowym Rosja przewrotnie powołuje się na konstytu-

¹⁷ Boszniaków, Serbów i Chorwatów.

cję przyjętą w ramach porozumienia pokojowego z Dayton. Dla przykładu: Rosja skutecznie wspierała Milorada Dodika w oporze wobec oczekiwanej przez Zachód reformy policji, której głównymi założeniami były względna centralizacja oraz integracja struktur policyjnych w poszczególnych jednostkach federalnych BiH. W 2010 r. Dodik, z poparciem Rosji, sprzeciwił się także propozycjom zmian proceduralnych ułatwiających podejmowanie decyzji (większością głosów w miejsce obowiązującej zasady konsensusu) przez Parlament oraz Radę Ministrów BiH. Proponowane reformy były owocem prac dyplomacji świata zachodniego, w szczególności Stanów Zjednoczonych.

Wpływy Rosji w Bośni i Hercegowinie doskonale ilustruje proces integracji tego państwa ze strukturami NATO. W październiku 2017 r. został on skutecznie zablokowany przez przyjęcie przez Zgromadzenie Ludowe Republiki Serbskiej rezolucji o militarnej neutralności serbskiego entytetu. Dla interesów Federacji Rosyjskiej w tym regionie było to bardzo ważne wydarzenie. Zostało ono wykorzystane przez lokalne serbskie elity polityczne do własnych celów. Przede wszystkim pogłębiła się niechęć serbskiej części społeczeństwa wobec członkostwa w NATO. Co więcej, osłabieniu uległa opozycja – czyli ci członkowie serbskiego establishmentu politycznego, którzy byli bardziej skłonni do integracji BiH z NATO. Dodik chciał się w ten sposób zaprezentować jako kluczowy rosyjski gracz w regionie, który posiada informacje uzyskane bezpośrednio od strony rosyjskiej i jako taki

odgrywa ważną rolę w nowej „zimnej wojnie”. Wcześniej, w 2015 r., Rosja wykorzystała swoje prawo weta w Radzie Bezpieczeństwa ONZ i zablokowała przyjęcie rezolucji potępiającej zbrodnię w Srebrenicy, dokonaną przez serbskie jednostki na ludności cywilnej w 1995 r. W wyniku wsparcia Federacji Rosyjskiej dla Milorada Dodika wypowiedzi przywódcy bośniackich Serbów stają się obecnie coraz bardziej prowokacyjne tak wobec instytucji państwowych w Sarajewie, jak i przedstawicieli wspólnoty międzynarodowej w BiH (poza samą Rosją oczywiście).

Oprócz wsparcia dla serbskiej części Bośni i Hercegowiny, władze rosyjskie wykorzystują trwający z różnym nasileniem konflikt polityczny pomiędzy Boszniakami a bośniackimi Chorwatami, którzy domagają się autonomii terytorialnej równej tej, jaką cieszą się Serbowie w BiH. Przewodniczący Izby Narodów, wyższej izby parlamentu BiH, i jednocześnie przywódca najważniejszej chorwackiej partii w BiH – Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej BiH (*Hrvatska Demokratska Zajednica BiH* – HDZ BiH) – Dragan Čović podczas swojej wizyty w Moskwie w lutym 2020 r. zachęcał władze rosyjskie do większego zaangażowania w BiH, określając obecne wpływy jako „niestety bardzo małe”¹⁸. W czasie swojej grudniowej wizyty w BiH w 2020 r. Ławrow spotkał się

¹⁸ Radio Sarajevo, *Poruka Čovića iz Moskve: Nažalost, u BiH ima vrlo malo ruskog uticaja*, 10.02.2020, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/poruka-co-vica-iz-moskve-nazalost-u-bih-ima-vrlo-malo-ruskog-uticaja/366834> [11.09.2020].

z Čovićem zaraz po rozmowach z Miloradem Dodikiem we Wschodnim Sarajewie, a przed wizytą w Prezydencji BiH.

Przed swoją wizytą w Moskwie w lutym 2020 r. Dragan Čović stwierdził, że „rola Federacji Rosyjskiej jest niezastąpiona i fundamentalna: tworzy równowagę sił na świecie i nie można jej unikać przy rozwiązywaniu problemów międzynarodowych. Jednocześnie BiH, która ma przywilej współpracy z Federacją Rosyjską, chce rozszerzyć wszechstronną współpracę z Moskwą, w tym wzmocnić współpracę międzyparlamentarną”¹⁹. Według doniesień jednego z portali medialnych w Bośni i Hercegowinie wizyta Čovicia w Moskwie stanowiła jedynie następstwo długotrwałych kontaktów jego i innych przywódców HDZ BiH z przedstawicielami rosyjskiej dyplomacji i sektora prywatnego²⁰. Ocieplenie więzi między bośniackimi Chorwatami a Rosją może być efektem ubocznym rosnącej, zarówno pod względem gospodarczym, jak i politycznym, roli Rosji w Chorwacji²¹.

¹⁹ A. Борисов, *Политик из Боснии и Герцеговины: У России незаменимая роль в мире*, [A. Borisov, *Politik iz Bosnii i Gertsegoviny: U Rossii nezamenimaya rol' v mire*], <https://rg.ru/2020/02/07/politik-iz-bosnii-i-gercegoviny-u-rossii-nezamenimaia-rol-v-mire.html> [05.05.2020].

²⁰ A. Avdić, *Kontrola izbornog i pravosudnog sistema: Ruski uticaj na sigurnosno-obavještajne službe u BiH*, <https://zurnal.info/novost/22911/ruski-uticaj-na-sigurnosno-obavjestajne-sluzbe-u-bih> [01.05.2020].

²¹ R. Stefanov, M. Vladimirov, *The Kremlin Playbook in Southeast Europe Economic Influence and Sharp Power*, Center for the Study of Democracy, 2020, s. 75, <https://csd.bg/publications/publication/the-kremlin-playbook-in-southeast-europe-economic-influence-and-sharp-power/> [12.12.2020].

Federacja Rosyjska stara się także, choć w ograniczony sposób, budować wpływy w innych instytucjach publicznych BiH, m.in. w Centralnej Komisji Wyborczej. Ich rzeczywista skala jest trudna do oceny, ale możliwe konsekwencje – nie do przeszacowania.

Obsada Ambasady Federacji Rosyjskiej w Sarajewie jest nieliczna, jak na standardy tego państwa. Placówka ma jednak znaczny potencjał kadrowy, biorąc pod uwagę to, jak małym państwem jest Bośnia i Hercegowina. Oprócz ambasadora Petra Ivancova, dyplomaty, który doświadczenie zawodowe zdobywał w wielu misjach dyplomatycznych oraz w organizacjach międzynarodowych, także w regionie Bałkanów Zachodnich, na placówce znajduje się 18 pracowników o statusie dyplomatycznym, w tym dwóch *attaché* wojskowych.

2. Wpływy rosyjskie w społeczeństwie

Według badań przeprowadzonych w 2017 r. przez International Republican Institute poszczególne grupy etnopolityczne BiH różnią się znacznie między sobą nastawieniem do Stanów Zjednoczonych, Rosji i Turcji. Podczas gdy większość Boszniaków (64%) i Chorwatów (56%) ma pozytywną opinię dotyczącą roli Stanów Zjednoczonych w BiH, to zaledwie 26% Serbów podziela to zdanie. Postawy wobec przystąpienia do Unii Europejskiej korelują z tymi preferencjami: większość Boszniaków (65%) i Chorwatów (59%) zdecydowanie popiera integrację z UE, natomiast wśród Serbów jest

to zaledwie 18%. Z drugiej strony zdecydowana większość (89%) Serbów pozytywnie ocenia rolę Rosji w tym państwie, co stanowi wysoki wynik w porównaniu z 43% Chorwatów i 29% Boszniaków²².

Antyzachodnia propaganda rosyjska w Bośni także przynosi efekty: sprzeciw wobec integracji BiH z NATO w Republice Serbskiej pomiędzy rokiem 2015 a 2016 wzrósł z 61 do 81%, a wobec integracji europejskiej – z 34 do 55%. Te same wskaźniki dla Federacji BiH oraz całej BiH wzrosły z 11 do 12% oraz z 29 do 38% w odniesieniu do NATO i z 8 do 9% oraz z 18 do 26% w odniesieniu do integracji z Unią Europejską²³.

Wpływy kulturowe Federacji Rosyjskiej są praktycznie ograniczone do zdominowanej przez Serbów Republiki Serbskiej BiH. Strona rosyjska odwołuje się przy tym często do doświadczeń historycznych, tj. walki Serbów i Rosjan z Imperium Osmańskim oraz okresu I i II wojny światowej. Hierarchowie Kościoła prawosławnego w Rosji oraz w Bośni i Hercegowinie także utrzymują bliskie kontakty, a ich przedstawiciele często towarzyszą oficjalnym wizytom państwowym.

²² International Republican Institute, *Poll: Bosnians United in Opposing IS; Divided on U.S., EU and Russia*, 07.04.2017, <https://www.iri.org/resource/poll-bosnians-united-opposing-divided-us-eu-and-russia> [05.05.2020].

²³ USAID/Bosna i Hercegovina, *Anketa Percepcija Građana u Bosni i Hercegovini 2016. Izvještaj o nalazima*, marzec 2017, http://www.measurebih.com/uimages/MEASURE-BiH_NSCP2016_FindingsReport_BSC.pdf [05.05.2020].

Dobrym odzwierciedleniem rosyjskich wpływów kulturowych w Republice Serbskiej BiH jest budowa serbsko-rosyjskiej cerkwi oraz „duchowo-kulturowego centrum” w Banja Luce. W Republice Serbskiej działa także Fundacja „Ruski Mir”, która stworzyła i prowadzi w Banja Luce centrum kultury. W ten sposób strona rosyjska, odwołując się do panslawistycznych idei, stwarza wrażenie „odwieczności” sojuszu militarnego, politycznego, ale także duchowego między bośniackimi Serbami i Rosjanami.

Sponsorowane przez państwo rosyjskie media są aktywne w Bośni i Hercegowinie. Mają one na celu promowanie opinii krytycznej wobec Zachodu, jego zaangażowania w regionie i jego wartości. Portal informacyjny Sputnik aktywnie szerzy propagandę w Bośni i Hercegowinie. Z informacji tych korzystają, szczególnie w odniesieniu do spraw regionalnych i międzynarodowych, największe media RS, znajdujące się z kolei pod ścisłą kontrolą Milorada Dodika: główna agencja informacyjna RS SRNA oraz publiczny nadawca radiowo-telewizyjny RTRS. W ostatnich latach te dwie organizacje medialne większość swoich relacji dotyczących spraw regionalnych i międzynarodowych oparły na doniesieniach rosyjskich agencji prasowych, takich jak Sputnik czy TASS. W ten sposób opinie bośniackich Serbów na temat rozwoju regionalnego i międzynarodowego są – nieświadomie dla większości obywateli RS – bezpośrednio kształtowane przez rosyjską maszynę medialną. Wpływ tej kampanii okazuje się jeszcze większy, kiedy weźmie się pod uwagę, że wiele

mniejszych organizacji medialnych, portali internetowych, gazet, lokalnych stacji radiowych i telewizyjnych codziennie zbiera i ponownie publikuje te wiadomości. Ten rodzaj wzmocnienia przekazu przyczynia się nie tylko do wzrostu popularności Rosji, ale także do zwiększonej krytyki wobec kluczowych zachodnich aktorów²⁴.

3. Wpływy rosyjskie w obszarze gospodarki i energetyki

Rosyjskie wpływy ekonomiczne, choć ograniczone, pozostają jednak widoczne. Rosja nie należy do najważniejszych partnerów handlowych Bośni i Hercegowiny. Wartość eksportu BiH do Rosji wzrosła z 44 mln euro w 2015 r. do ponad 65 mln euro w 2018 r. i 66 mln rok później, co stanowiło 1,1% całego eksportu BiH w 2019 r. Zdecydowaną większość stanowiły produkty chemiczne oraz żywność. Wartość importu z Rosji spadła z 455 mln euro w 2015 r. do 446 mln w 2018 r. i do 225 mln euro rok później, kiedy to stanowiła 2,3% importu w 2019 r. (4,7% rok wcześniej). Na jego wartość w prawie trzech czwartych składał się import ropy naftowej²⁵.

²⁴ R. Stefanov, M. Vladimirov, op.cit., s. 84.

²⁵ Dane Agencji Statystycznej Bośni i Hercegowiny, *Robna razmjena BiH s inostranstvom 2018*, TB o6 Tematski bilten, http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Biltene/2019/ETR_oo_2018_TB_o_BS.pdf [05.05.2020] oraz *Robna razmjena BiH s inostranstvom 2019*, TB o6 Tematski bilten, http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Biltene/2020/ETR_oo_2019_TB_o_BS.pdf [11.09.2020].

W okresie 1994-2018 największymi inwestorami w BiH były: Austria (1,36 mld euro), Chorwacja (1,17 mld euro), Serbia (1,03 mld euro), Słowenia (550 mln euro), Niderlandy (445 mln euro) i na szóstej pozycji Rosja (361 mln euro, z czego 71,7 mln euro zainwestowano w 2018 r.)²⁶.

Rosyjskie wsparcie dla prezydenta Dodika nie było i nie jest bezinteresowne. Za przykład posłużyć może sytuacja w Serbii, a szczególnie okazywane jawnie poparcie Rosji dla serbskiej polityki wobec kwestii kosowskiej, które zaowocowało przejściem przez rosyjskie władze kontroli nad serbskim przemysłem naftowym. Także Republika Serbska Bośni i Hercegowiny w 2007 r. oddała swój sektor paliwowy rosyjskiej spółce NeftegazInKor. Rafinerie ropy naftowej w Bosanskim Brodzie i Modričy oraz sieć dystrybucji paliwa Nestro Petrol zostały sprzedane za 121 mln euro, choć według analityków Republika Serbska musiała z tytułu długów spółki i innych należności zapłacić 125-180 mln euro, a według Transparency International prywatyzacja kosztowała *de facto* Republikę Serbską ponad 250 mln euro²⁷. W celu

²⁶ Foreign Investment Promotion Agency of Bosnia and Herzegovina, <http://fipa.gov.ba/> [05.05.2020].

²⁷ O prywatyzacji sektora naftowego RS BiH zob. G. Dikić, *Hronologija propadanja naftne industrije čija je privatizacija tajna. Paradoksi: Ko ima naftu, nema pare*, tygodnik BH Dani 1077, 01.03.2020, <https://bhdani.oslobodjenje.ba/bhdani/arhiva/paradoksi-ko-ima-naftu-nema-pare> [05.05.2020]; S. Božić, S. Vasković *Analiza privatizacije Naftne industrije RS – Sa druge strane...* Blog, <http://slobodanvaskovic.blogspot.com/2011/11/analiza-privatizacije-naftne-industrije.html> [05.05.2020]; Transparency International BiH, *Analiza ugovora o privatizacije Naft-*

szybkiej prywatyzacji rafinerii zmieniono nawet ustawę prywatyzacyjną, a sama umowa z rosyjską spółką nigdy nie została upubliczniona²⁸.

Oprócz sektora naftowego i gazowego strona rosyjska jest również zainteresowana modernizacją elektrowni ciepłych, budową elektrowni wodnych, pozyskiwaniem i przetwarzaniem energii ze źródeł odnawialnych i modernizacją kopalń. Rosjanie zainwestowali także w sektor finansowy. Na rynku BiH obecny jest Sbierrbank, który przejął austriacki Volksbank i stał się właścicielem 30 oddziałów lokalnych z ponad 100 tys. klientów i 420 pracownikami. Poza BiH Sbierrbank jest obecny także w Chorwacji, Serbii i Słowenii²⁹.

Ważnym elementem rosyjskich wpływów w Bośni i Hercegowinie jest Agrokor, upadły chorwacki gigant przetwórstwa spożywczego, finansowany przez Sbierrbank, a połączony kapitałowo z wieloma innymi podmiotami w całym regionie południowo-wschodniej Europy. Wpływy rosyjskie nie opierają się bowiem jedynie na czerpaniu zysków z przedsiębiorstw notujących dochód, ale także z tych przynoszących straty. Pośrednio Agrokor i jego niejasne losy mają wpływ na tysiące małych i średnich przedsiębiorstw w całym regionie. Pod tym względem Bośnia i Hercegowina będzie prawdopodobnie najbardziej dotknięta potencjalną niestabilnością

ne industrie Republike Srpske, Banja Luka 2009, https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2011/02/20090407_NIRS_analiza-FINAL.pdf [05.05.2020].

²⁸ A. Huskić, op.cit., s. 83-107.

²⁹ Ibidem, s. 93.

w łańcuchach dostaw Agrokoru. Ewentualna restrukturyzacja tego giganta zwiększy obecność rosyjskich korporacji w BiH. Agrokor posiada łącznie osiem spółek zależnych w Bośni i Hercegowinie, zatrudniających łącznie ponad 5000 pracowników. Sprzedaż największej z nich – sieci marketów Konzum (3854 pracowników) – mogłaby wywołać efekt domina u dostawców sieci (tj. w ponad stu przedsiębiorstwach w BiH, w tym dużych zakładach mięsnych i mleczarskich)³⁰.

Wpływy rosyjskie są szczególnie widoczne w sektorze naftowym Bośni i Hercegowiny. W 2017 r. BiH importowała rafinowaną ropę naftową o wartości 544 mln dolarów (z czego 50% z Chorwacji, 27% z Włoch i 15% z Serbii), ropę naftową (surowiec) o wartości 302 mln dolarów, prawie w całości (99,9%) z Rosji, a także gaz z ropy naftowej o wartości 73,4 mln dolarów (udział Rosji – 71%, Serbii – 15%). Eksport rafinowanej ropy naftowej o wartości 53,3 mln dolarów odbywał się do Serbii (35%), Chorwacji (15%) i Polski (9,3%).

Słabe procedury prywatyzacyjne w BiH pozostawiły większość działalności związanej z przetwórstwem ropy naftowej i handlem paliwami w tym państwie w rękach rosyjskiego przedsiębiorstwa państwowego Zarubezhneft. W 2007 r. Zarubezhneft nabył firmy paliwowe za łączną kwotę 125,8 mln euro, znacznie poniżej początkowej ceny wywoławczej z roku 2005, która wynosiła 285 mln euro. Rosyjscy urzędnicy opisali projekt jako część szerszej strategii

³⁰ R. Stefanov, M. Vladimirov, op.cit., s. 36.

politycznej i gospodarczej, mającej na celu wzmocnienie sojuszy z krajami Bałkanów Zachodnich. Zarubezhneft kupił również 80% udziałów w hurtowym i detalicznym dostawcy paliw Nestro Petrol – obecnie największej w BiH sieci stacji benzynowych. W ten sposób Grupa Optima, łącząca wszystkie aktywa przedsiębiorstwa Zarubezhneft w BiH, kontroluje około jednej trzeciej hurtowego rynku paliw w Bośni i Hercegowinie. Daje to zaledwie połowę udziału w rynku, jaki spółka miała w 2011 r., ze względu na wejście konkurentów, takich jak chorwacka firma INA oraz NIS należący do Gazpromu. Jednak Grupa Optima nadal kontroluje główne zakłady przerobu ropy (o czym poniżej)³¹.

Obydwie rafinerie – Modriča i Bosanski Brod – są zarządzane przez Optima Group/Zarubezhneft. W ich zarządach zasiadają Rosjanie. Obie rafinerie znajdują się w złej sytuacji ekonomicznej. Z doniesień prasowych wynika, że relacje między ministrem energetyki RS i Optima Group są napięte. Skumulowana strata Optima Group w 2019 r. przekroczyła 700 mln euro. Taki stan rzeczy jest od dawna tolerowany przez władze Republiki Serbskiej. Może to skłonić lokalnych polityków do dalszych asymetrycznych negocjacji z Kremlm, co z kolei zapewni władzom rosyjskim rozszerzenie wpływów w RS³².

³¹ Ibidem, s. 54.

³² Ibidem, s. 55.

Bośnia i Hercegowina pozostaje w 100% zależna od Gazpromu w zakresie dostaw gazu. Ani władze państwowe, ani regionalne na poziomie entytetów nie wykazały aktywności przy projektach dywersyfikacyjnych, takich jak połączenia międzysystemowe z państwami sąsiednimi lub zawieranie alternatywnych umów importowych z dostawcami spoza Rosji³³.

W latach 2017-2018 rosyjskie przedsiębiorstwa planowały – dotychczas bezskutecznie – przejąć hutę Mittal w Zenicy. Z kolei kontrolowana przez Gazprom spółka Prvo Plinarsko Društvo (Pierwsze Towarzystwo Gazowe, PPD) współfinansuje hutę aluminium Aluminij Mostar. Przy tym zarówno Aluminij Mostar, jak i PPD są klientami rosyjskiego Sberbanku.

Ponadto PPD posiada 25% udziałów w porcie Ploče w Chorwacji. Port ten, jako posiadający bezpośrednie połączenie kolejowe z Bośnią i Hercegowiną, ma kluczowe znaczenie dla handlu zagranicznego BiH, w tym handlu ropą naftową i produktami pochodnymi przetwarzanymi w rafineriach w Bosanskim Brodzie i Modriči. Biorąc pod uwagę, z jednej strony, strategiczny charakter tych przedsiębiorstw dla gospodarki, bezpieczeństwa energetycznego i handlu zagranicznego BiH, a z drugiej – pozycję Gazpromu

³³ Ibidem, s. 39.

w PPD, istotna część bośniackiej gospodarki jest narażona na manipulacje polityczne³⁴.

4. Wpływy rosyjskie w obszarze obrony i bezpieczeństwa

Federacja Rosyjska prowadzi działania mające na celu wzmocnienie relacji z siłami bezpieczeństwa Republiki Serbskiej BiH. W 2015 r. urzędnicy resortu spraw wewnętrznych RS oficjalnie potwierdzili współpracę z rosyjskimi służbami bezpieczeństwa. W październiku tego samego roku minister spraw wewnętrznych Republiki Serbskiej podczas wizyty w Moskwie podpisał memorandum w sprawie porozumienia z Głównym Zarządem dla Miasta Moskwy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej³⁵ o prowadzeniu wspólnych ćwiczeń i szkoleń oraz zwiększaniu mobilności personelu policyjnego. 4 kwietnia 2018 r. w miejscowości Zalužani otwarto nową bazę policji Republiki Serbskiej, gdzie – zgodnie z doniesieniami prasowymi – funkcjonariusze rosyjscy szkolą jednostki specjalne policji RS³⁶.

³⁴ R. Bajrović, R. Kraemer, E. Suljagić, *Bosnia on the Chopping Block: The Potential for Violence and Steps to Prevent it*, Foreign Policy Institute, 2018, <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/03/UPDATED-Bosnia-2018.pdf> [01.05.2020].

³⁵ Główny Zarząd dla Miasta Moskwy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, <https://77.xn--b1aew.xn--p1ai/> [12.20.2020].

³⁶ D. Hodžić, *Pola BiH već je balkansko Pridnestrovlje*, dziennik Oslobodjenje, 17.08.2018, <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/pola-bih-vec-je-balkansko-pridnestrovlje-386381> [01.05.2020].

Według Foreign Policy Research Institute Rosja wspiera grupy uczestniczące w szkoleniach paramilitarnych w Republice Serbskiej BiH, a także w Serbii. Grupy te mają trzy wspólne mianowniki: są zwolennikami skrajnego serbskiego nacjonalizmu, otwarcie promują swoje prorosyjskie sympatie i zostały założone w roku 2012³⁷.

5. Podsumowanie

Wpływy polityczne Federacji Rosyjskiej w Bośni i Hercegowinie zostały w dużej mierze zagwarantowane zapisami porozumienia pokojowego z Dayton z 1995 r., którego Rosja pozostaje jednym z gwarantów. Rosja jest członkiem Komitetu Zarządzającego w Radzie Implementacji Pokoju, popiera istnienie Bośni i Hercegowiny jako państwa „niedokończonego”, które w takiej formie stanowi ważny element rosyjskich wpływów w regionie. Rosja jest zwolennikiem konsensualnego trybu podejmowania najważniejszych decyzji w państwie, który uwzględnia podstawowe interesy wszystkich trzech grup etnopolitycznych – Boszniaków, bośniackich Serbów i bośniackich Chorwatów. Taka formuła w praktyce jednak uniemożliwia podejmowanie decyzji oraz prowadzi do paraliżu zarówno wspólnych instytucji państwowych, jak i boszniacko-chorwackiej Federacji Bośni i Hercegowiny. Drugi, zdominowany przez Serbów, entytet – Republika Serbska – ma dużo bardziej unitarny charakter, co powoduje, że

³⁷ R. Bajrović, R. Kraemer, E. Suljagić, op.cit.

jego instytucje działają sprawniej niż te w drugim entytecie czy na poziomie centralnym.

Federacja Rosyjska krytykuje także istnienie urzędu wysokiego przedstawiciela wspólnoty międzynarodowej. Został on powołany w celu sprawowania międzynarodowej kontroli nad implementacją postanowień porozumienia pokojowego z Dayton, więc i konstytucji BiH. Ma on uprawnienia do odwoływania ze stanowisk polityków, których postawa utrudnia wdrażanie procesu pokojowego. Sprawujący ten urząd politycy i dyplomaci³⁸ wielokrotnie, szczególnie w początkowej fazie jego istnienia, stymulowali przeprowadzanie nielicznych reform oraz usuwali z zajmowanych stanowisk polityków, którzy jawnie naruszali postanowienia konstytucji. Obecnie wysoki przedstawiciel pełni funkcję w sposób bierny, zgodnie z zasadą „panuje, ale nie rządzi”. Niemniej w grudniu 2018 r. w wywiadzie dla greckiego dziennika „Efimerida ton Sindakton” Siergiej Ławrow wyraził przekonanie, że wysoki przedstawiciel odgrywa w Bośni i Hercegowinie rolę destabilizującą.

³⁸ Kolejni wysocy przedstawiciele wspólnoty międzynarodowej w Bośni i Hercegowinie to:

1995-1997: Carl Bildt (Szwecja)

1997-1999: Carlos Westendorp (Hiszpania)

1999-2002: Wolfgang Petritsch (Austria)

2002-2006: Paddy Ashdown (Wielka Brytania)

2006-2007: Christian Schwarz-Schilling (Niemcy)

2007-2009: Miroslav Lajčák (Słowacja)

2009-nadal: Valentin Inzko (Austria).

Federacja Rosyjska nie ogranicza się jedynie do popierania Milorada Dodika. Za korzystną dla siebie sytuację uznała kryzys między Boszniakami a bośniackimi Chorwatami na tle instytucjonalnej autonomii tych drugich. Według raportu Ministerstwa Spraw Zagranicznych FR na temat sytuacji praw człowieka w poszczególnych państwach z 26 lutego 2020 r., w Bośni i Hercegowinie „nadal obserwuje się dyskryminujące podejście większości Boszniaków do praw przysługujących ludności chorwackiej w BiH. (...) Po wyborach powszechnych w Bośni i Hercegowinie jesienią 2018 r. bośniaccy Chorwaci po raz kolejny nie mieli swojego prawowitego przedstawiciela w Prezydium. Sytuacja wokół braku przeprowadzenia wyborów lokalnych w Mostarze, gdzie ludność nie była i nadal [listopad 2020 – uwaga J.M.] nie jest w stanie korzystać z przysługujących im praw wyborczych od 2008 r., jest potencjalnie niebezpieczna”³⁹.

Polityka zjednywania sobie przywódców chorwackich prowadzona jest równoległe z próbami ekspansji gospodarczej w Federacji Bośni i Hercegowiny. Na celowniku rosyjskich władz znalazły się takie giganty, jak huta Mittal Zenica czy Aluminij Mostar.

³⁹ Embassy of the Russian Federation in Bosnia and Herzegovina, *The Report of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: Human Rights situation in certain countries*, https://sarajevo.mid.ru/en/press_center/news/the_report_of_the_ministry_of_foreign_affairs_of_the_russian_federation_human_rights_situation_in_ce/ [01.05.2020].

Paraliż ustrojowy i wewnętrzny Bośni i Hercegowiny, permanentny kryzys dotyczący podstawowych kwestii oraz wpływ Federacji Rosyjskiej na bośniackich Serbów sprawiają, że władze rosyjskie łatwo przyczyniają się do utrzymania stanu politycznego napięcia i poczucia niepewnej przyszłości BiH. Oznacza to, że Unia Europejska, NATO oraz Stany Zjednoczone są zmuszone poświęcić Bośni i Hercegowinie więcej uwagi i środków, niż miałyby to miejsce w sytuacji politycznego konsensusu w tym podzielonym kraju. Jednocześnie świat zachodni nie może pochwalić się sukcesem w BiH, a Rosja wykorzystuje tę sytuację, zrzucając całą winę za brak stabilizacji w tym państwie właśnie na swoich zachodnich adwersarzy.

II

Wpływy rosyjskie w Macedonii Północnej

Do niedawna wpływy rosyjskie w Macedonii Północnej były stosunkowo ograniczone, ale ich cel był jasny – uniemożliwienie lub opóźnienie procesu integracji tego państwa ze strukturami NATO. Obecnie celem Kremla jest raczej powolna dyskredytacja Macedonii Północnej jako wiarygodnego członka Paktu Północnoatlantyckiego i przyszłego członka Unii Europejskiej. Federacja Rosyjska stara się wykorzystać kruchą stabilność polityczną Macedonii Północnej. Destabilizacji sprzyjają silne podziały wewnętrzne (etniczne i polityczne) w społeczeństwie, a także relacje dwustronne z państwami sąsiedzkimi, dotyczące przede

wszystkim sporów (o dużym ładunku emocjonalnym) o szeroko pojęte dziedzictwo historyczne. Paradoksalnie jednak w najbliższym czasie władzom Federacji Rosyjskiej będzie zależało na tym, aby informacje na temat wpływów rosyjskich w Macedonii Północnej były utrzymywane z dala od głównego dyskursu publicznego toczącego się w mediach. Trzy główne siły polityczne w Macedonii Północnej: konserwatyści, socjaldemokraci i etniczni Albańczycy opowiadają się bowiem za integracją ze strukturami euroatlantyckimi. Rosja będzie starała się także dyskredytować opinie płynące z kręgów sceptycznie nastawionych wobec polityki Kremla, dotyczące zaangażowania Rosji na Bałkanach i w samej Macedonii Północnej.

1. Wpływy rosyjskie w obszarze polityki

Wpływy polityczne Federacji Rosyjskiej w Macedonii Północnej mają mniejszy zakres niż w Serbii czy Bośni i Hercegowinie. Są one jednak na tyle silne, że Macedonia Północna – jako jedno z czterech państw europejskich – nie dostosowała się do zachodnich sankcji gospodarczych wobec Rosji w związku z jej agresją na Ukrainę. 25 marca 2015 r. obchodzono za to 10. rocznicę powstania Rosyjsko-Macedońskiej Izby Handlowej w Skopje. Podczas uroczystości ówczesny macedoński minister finansów Zoran Stavreski przedstawił nową inicjatywę na rzecz wzrostu gospodarczego i traktat

o wolnym handlu z Federacją Rosyjską, choć żadne z tych przedsięwzięć nie zostało zrealizowane⁴⁰.

Federacja Rosyjska nawiązała stosunki dyplomatyczne z Macedonią Północną w 1992 r., odrzucając przy tym formułę FYROM⁴¹ i uznając to państwo pod jego konstytucyjną wówczas nazwą – Republika Macedonii. W trwającym wewnątrzmacedońskim sporze politycznym Kreml wyraźnie, choć rzadko wprost, stawał po stronie konserwatywnej VMRO-DPMNE (Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna – Demokratyczna Partia Macedońskiej Jedności Narodowej, *Wnatreszna makedonska rewolucionerna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionaľno edinstvo*). Chociaż były premier z ramienia tej partii Nikola Gruevski opowiadał się za przystąpieniem do NATO, Rosja wierzyła, że utrzymanie coraz bardziej autorytarnego przywódcy u władzy bezpiecznie odizoluje Macedonię Północną od Zachodu⁴².

⁴⁰ Ch. T. Barber, *Russian Economic Foreign Policy in the Balkans*, December 2015, s. 7, https://www.academia.edu/12126574/Russian_Economic_Foreign_Policy_in_the_Balkans [01.05.2020].

⁴¹ Former Yugoslav Republic of Macedonia, czyli była Jugosłowiańska Republika Macedonii – tymczasowa nazwa państwa, wymuszona przez Grecję na forum międzynarodowym i wykorzystywana przez wiele państw, szczególnie w Europie Zachodniej, np. przez Francję, Niemcy, Włochy, Holandię, Belgię, Danię czy Hiszpanię.

⁴² M. Samorukov, *Double or Quits: A Russian Approach to North Macedonia and NATO*, Carnegie Moscow Center, 14.05.2019, <https://carnegie.ru/2019/05/14/double-or-quits-russian-approach-to-north-macedonia-and-nato-pub-79123> [01.05.2020].

Trwające w 2015 r. protesty społeczne w Macedonii Północnej, skierowane głównie przeciwko rządzącej wówczas VMRO-DPMNE, zostały przez władze rosyjskie zdyskredytowane w mediach jako sponsorowana przez Zachód nieodpowiedzialna próba przewrotu. Jednocześnie tłumiące protesty państwowe siły bezpieczeństwa były chwalone przez rosyjskich dyplomatów za utrzymanie spokoju w państwie⁴³. Prokremlowskie media uznały protesty antykorupcyjne w Skopje za element zachodniego spisku, który miał na celu eksport kolorowych rewolucji, sięgających chaos i zniszczenie. Po strzelaninie między etnicznymi albańskimi bojownikami a siłami bezpieczeństwa w 2015 r. w Kumanowie, w północnej części kraju, Siergiej Ławrow publicznie wysunął oskarżenia przeciwko Albanii i Bułgarii, dwóm członkom NATO, o spisek w celu podzielenia Macedonii Północnej pomiędzy te dwa kraje⁴⁴.

W latach 2015-2017 rosyjskie MSZ wielokrotnie podkreślało swoje poparcie dla rządu VMRO-DPMNE, potępiając przy tym ruchy i partie opozycyjne⁴⁵. Kiedy pod koniec 2016 r. Ni-

⁴³ Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, *Comment by the Information and Press Department on the growing tensions in Macedonia*, https://www.mid.ru/en/maps/mk/-/asset_publisher/Bx1lWHr8ws3J/content/id/1257608#-sel=2:45:wjx,3:6:r3k [01.05.2020].

⁴⁴ I. Armakolas, I. Bandovic, D. Bechev, B. Weber, *North Macedonia: What Is Next?*, Open Society Foundations, January 2019, s. 14, <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/24b3b83c-ed50-4dad-b00f-b1cdab4d700c/north-macedonia-what%27s-next-20190115.pdf> [02.12.2020].

⁴⁵ Z. Nechev, I. Nikolovski, *North Macedonia. A fertile ground for external influences*, [w:] *The Western Balkans in the World. Linkages and relations with non-western co-*

kola Gruevski przegrał wybory parlamentarne na rzecz koalicji partyjnej pod przywództwem Socjaldemokratycznego Związku Macedonii (*Socijaldemokratski Sojuz na Makedonija*, SDSM), Rosja postawiła na zbliżenie do ówczesnego prezydenta Macedonii Północnej Gorge Ivanova⁴⁶.

Najbardziej prorosyjskim posłem był Ivan Stoilković z Demokratycznej Partii Serbów w Macedonii (*Demokrat-ska Partija na Srbite vo Makedonija*), niewielkiego partnera koalicyjnego w poprzednim rządzie Nikoli Gruevskiego. Do pewnego stopnia prorosyjskie sympatie Stoilkovicia zostały ostatecznie przyjęte przez cały rząd Gruevskiego, choć stanowiły one raczej odzwierciedlenie oportunistycznych kalkulacji Gruevskiego, który zaczął tracić poparcie Zachodu po poważnym skandalu związanym z podsłuchami w 2015 r. Kreml opublikował wiele komunikatów prasowych wyrażających poparcie dla Gruevskiego, próbując w ten sposób zdyskredytować nastroje społeczne potępiające Gruevskiego w następstwie skandalu korupcyjnego jako „rażącą ingerencję Zachodu”.

Rosja wspiera także niewielką prawicową partię Zjednoczeni dla Macedonii (*Obedineti za Makedonija*), która jest otwarcie prorosyjska i stara się aktywnie zwrócić na siebie uwagę Kremla. Partia przewodzi wysiłkom nacjonalistycznych oraz antyunijnych i antynatowskich organiza-

untries, red. F. Bieber, N. Tzifakis, Routledge 2020, s. 133.

⁴⁶ M. Samorukov, op.cit.

cji pozarządowych (np. Bractwa Chrześcijańskiego – mac. *Hristjansko Bratrstvo*), zmierzających do „wykolejenia” porozumienia znad Prespy (2018), zawartego między Grecją a Macedonią Północną⁴⁷.

Dynamika zaangażowania się Federacji Rosyjskiej zmieniła się po sformowaniu w maju 2017 r. prozachodniego rządu koalicyjnego pod przywództwem Zorana Zaeva. W 2018 r. rządy grecki i macedoński, podpisując tzw. porozumienie znad Prespy, zgodziły się dodać przymiotnik „Północna” do dotychczasowej nazwy państwa w zamian za usunięcie weta Grecji w sprawie przystąpienia Macedonii Północnej do NATO i UE. Rząd Zaeva, dążąc do zapewnienia poparcia dla ugody z Grecją, doświadczył wielu trudności wewnętrznych: najpierw w czasie referendum, a później podczas głosowania w parlamencie. Rosja próbowała wykorzystać te trudności, aby zapobiec integracji Macedonii z NATO. Kreml skrytykował porozumienie znad Prespy jako narzucone przez Zachód i nalegał na ponowne rozpatrzenie kwestii w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, a więc na forum, na którym Federacja Rosyjska mogła skorzystać z przysługującego jej prawa weta. Rządy grecki i macedoński nie były jednak skłonne ponownie rozpatrywać skomplikowanych i kosztownych politycznie kwestii tożsamości i nazwy republiki. Starając się udaremnić porozumienie, Federacja Rosyjska próbowała ingerować w politykę wewnętrzną Macedonii Północnej.

⁴⁷ R. Stefanov, M. Vladimirov, op.cit., s. 73.

Wspierała macedońskich i greckich nacjonalistów i była powszechnie oskarżana o udzielanie im pomocy finansowej i medialnej. W lipcu 2018 r. Ateny nakazały opuszczenie Grecji dwóm rosyjskim dyplomatom, a miesiąc później z Moskwy odwołany został grecki ambasador⁴⁸.

Opozycyjna VMRO-DPMNE prowadziła kampanię przeciwko umowie z Grecją, uznając porozumienie za akt zdrady narodowej. Jej najbardziej zagorzali działacze postrzegają Rosję jako obrońcę przed rzekomym zachodnim dyktatem. Rosyjskie flagi stały się regularnym widokiem na wiecach antyrządowych w Macedonii. Powstała radykalna prorosyjska partia Jedna Macedonia, która próbuje wykorzystać ten sprzeciw⁴⁹. Ivan Savvidis, grecki przedsiębiorca rosyjskiego pochodzenia, został oskarżony przez władze macedońskie o finansowanie protestów przeciwko porozumieniu z Grecją.

Paradoksalnie jednak ta sama VMRO-DPMNE nie podzielała antyzachodnich przekonań swoich rosyjskich partnerów, choć parla do zbliżenia z Rosją. Nacjonaliści z tej partii, którzy stali się głównym sojusznikiem Rosji w kwestii sprzeciwu wobec zmiany nazwy republiki, nadal opowiadali się za integracją z NATO. Co więcej, zaangażowanie Rosji nadało sporowi międzymocarstwowy wymiar, uniemożliwiając Zachodowi bierne przyglądanie się z boku. Według Vladimira Atanasovskiego, byłego dyrektora Administracji ds. Bezpie-

⁴⁸ Z. Nechev, I. Nikolovski, op.cit., s. 133.

⁴⁹ I. Armakolas, I. Bandovic, D. Bechev, B. Weber, op.cit., s. 14.

czeństwa i Kontrwywiadu Macedonii, przez dziewięć lat poprzedzających dojście do władzy w 2017 r. proeuropejskiego SDSM Zaeva Macedonia „poddawana była działalności wywrotowej i propagandowej kierowanej przez ambasadę Federacji Rosyjskiej”⁵⁰. Zirytowani rosyjskim wtrącaniem się przywódcy Zachodu wzmocnili poparcie dla starań Macedonii Północnej o wejście do NATO. Ostatecznie przyniosły one skutek w lutym 2019 r., kiedy to podpisany został Protokół o przystąpieniu Macedonii Północnej do Paktu Północnoatlantyckiego⁵¹. Radmila Šekerinska, minister obrony w rządzie proeuropejskiego Zaeva, oceniła ówczesną rosyjską ingerencję w sprawie przystąpienia Macedonii Północnej do NATO jako „nieprzyjazną”. W praktyce oznaczało to umocnienie proatlantyckiego wektora macedońskiej polityki zagranicznej, a jednocześnie osłabienie wpływów rosyjskich. Rolę Rosji w polityce macedońskiej można ocenić jako w dużej mierze symboliczną. Moskwa wydaje się być raczej inspiracją niż kreatywnym uczestnikiem.

2. Wpływy rosyjskie w społeczeństwie

Wpływy kulturowe Rosji w Macedonii Północnej opierają się, podobnie jak w wielu innych państwach regionu, na dwóch

⁵⁰ L. Harding, *Russia actively stoking discord in Macedonia since 2008, intel files say*, The Guardian, 04.06.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/04/russia-actively-stoking-discord-in-macedonia-since-2008-intel-files-say-leak-kremlin-balkan-nato-west-influence> [01.05.2020].

⁵¹ M. Samorukov, op.cit.

fundamentach – słowiańskim rodowodzie kulturowym i religii prawosławnej. W związku z tym władze rosyjskie promują idee panslawizmu, a także zbliżenia między Kościołami prawosławnymi.

Rosja zdobyła przyczółek w macedońskiej przestrzeni publicznej dzięki mediom, takim jak Sputnik, i organizacjom *non profit*, w tym – charytatywnym. Niektóre z rosyjskich organizacji przekazały fundusze na budowę kościołów prawosławnych lub promocję rosyjskiej kultury i języka. Rosyjska kampania *public relations* w dużej mierze opiera się na promowaniu historycznych więzi Rosji ze słowiańskimi narodami w regionie jako sposobu na poprawę postrzegania jej instytucji przez społeczeństwo macedońskie. Prorosyjskie media i organizacje *non profit* często przedstawiają Rosję jako alternatywę dla UE, którą z kolei opisują jako obłudną w swoim podejściu do Bałkanów Zachodnich.

„W Macedonii Północnej wykorzystany został cały zestaw rosyjskich narracji dezinformacyjnych w mediach, aby wpłynąć na wynik kryzysu politycznego w kraju w latach 2014-2017. Rosyjska relacja z masowych protestów ulicznych przeciwko rządowi premiera Nikoli Gruevskiego pokazywała je jako część zachodniego spisku mającego na celu obalenie legalnych rządów w regionie. Rosyjskie media również ożywiły podziały etniczne w kraju. Według ich doniesień niestabilność polityczna była wynikiem nacisków mniejszości albańskiej w kraju, dążącej do utworzenia Wielkiej Albanii. Później, podczas szczytu grecko-macedońskich negocjacji

dotyczących nazwy republiki, rosyjskie media w połączeniu z działaniami protestacyjnymi popieranymi przez VMRO nacjonalistycznych działaczy społeczeństwa obywatelskiego podsycali antygreckie nastroje, mając na celu zapobieżenie porozumieniu i sabotowanie euroatlantyckiego kierunku polityki nowego rządu"⁵².

Kontrolowany przez państwo rosyjski portal medialny Sputnik przed referendum w sprawie zmiany nazwy republiki rozpoczął kampanię dezinformacyjną, której wpływ był jednak prawdopodobnie osłabiony faktem prowadzenia jej w języku angielskim. Sputnik i inne prorosyjskie media (dez)informujące o umowie z Prespy wykorzystywały głównie Facebook i stosunkowo mało skupione były na Twitterze. Decyzja ta nie była zaskakująca, ponieważ tylko 16% macedońskich internautów ma konta na Twitterze w porównaniu do ponad 95% korzystających z Facebooka. W związku z tym tuż przed referendum przeprowadzony został, z fałszywych wietnamskich kont internetowych, atak na stronę premiera Zaeva na Facebooku, zawierający negatywne komentarze i reakcje mające na celu pogorszenie jego wizerunku. Warto zauważyć, że choć taki schemat ataku nie był bezpośrednio powiązany z Kremlm, to jednak przypomina

⁵² R. Stefanov, M. Vladimirov, op.cit., s. 86.

on rosyjską taktykę dezinformacyjną prowadzoną w innych państwach⁵³.

Macedoński Kościół Prawosławny stał się czynnikiem umożliwiającym projekcję władzy i propagandę Rosji. Rosja rzekomo finansowała budowę rosyjskiego kościoła prawosławnego w gminie Aerodrom w Skopje, w której znajduje się również centrum sportowe współfinansowane przez rosyjskiego przedsiębiorcę powiązanego z władzami rosyjskimi – Siergieja Samsonenkę. Natomiast członek rosyjskiej Dumy Leonid Lebiediew przekazał fundusze na oświetlenie Krzyża Milenijnego nad Skopje⁵⁴. To zaangażowanie Rosji powoduje, że na protestach przeciwko porozumieniu z Grecją, ale także przeciwko rządowi SDSM, pojawiają się rosyjskie flagi. Rosja jest szczególnie popularna wśród serbskiej mniejszości zamieszkującej Macedonię Północną.

Poparcie dla NATO w społeczeństwie macedońskim jest wyższe niż w innych państwach regionu. 65% Macedończyków deklaroowało, że zagłosowałoby za przystąpieniem swojego państwa do NATO, podczas gdy to samo twierdziło na przykład tylko 6% Serbów. W przypadku Czarnogórców i Bośniaków liczby te wynoszą odpowiednio 33% i 49% – co

⁵³ *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*, red. B. Chrzová, A. Grabovac, M. Hála, J. Lalić, Prague Security Studies Institute, May 2019, s. 51, <https://www.balkancrossroads.com/publication> [02.12.2020].

⁵⁴ Centre for the Study of Democracy, *Assessing Russia's Economic Footprint in Macedonia*, Policy Brief no. 71, January 2018, s. 12, <https://csd.bg/publications/publication/policy-brief-no-71-assessing-russian-economic-footprint-in-macedonia/> [02.02.2021].

oznacza poparcie wciąż znacznie niższe niż wśród Macedończyków. W porównaniu z obywatelami innych państw regionu Macedończycy również znacznie bardziej optymistycznie oceniają, że ich kraj byłby w stanie osiągnąć założone cele rozwoju gospodarczego dzięki UE jako kluczowemu partnerowi handlowemu i inwestycyjnemu. Co więcej, w porównaniu z obywatelami Serbii, Czarnogóry oraz Bośni i Hercegowiny, obywatele Macedonii Północnej najrzadziej popierają przystąpienie ich kraju do Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, przy czym tylko 29% Macedończyków deklaruje pewne poparcie dla tej opcji⁵⁵.

Badanie przeprowadzone w 2018 r. przez National Democratic Institute ujawniło, że tylko 6% Macedończyków chciałoby, aby ich dzieci pracowały lub studiowały w Rosji. Z kolei aż 71% ankietowanych wolałoby, aby ich dzieci mieszkaly w Stanach Zjednoczonych lub w Unii Europejskiej⁵⁶. Zauważyć również należy, iż w Macedonii wciąż jest znikoma liczba osób mówiących po rosyjsku, mimo że liczba macedońskich studentów studiujących na rosyjskich uniwersytetach rośnie i w roku akademickim 2018-2019 wyniosła 40⁵⁷.

⁵⁵ National Democratic Institute, *Between East and West: Public Opinion & Media Disinformation in the Western Balkans*, 25.01.2019, s. 14, 16-17, <https://www.ndi.org/publications/between-east-and-west-public-opinion-media-disinformation-western-balkans> [02.12.2020].

⁵⁶ Ibidem, s. 15.

⁵⁷ *Western Balkans at the Crossroads...*, s. 50.

3. Wpływy rosyjskie w obszarze gospodarki i energetyki

Wpływy gospodarcze Federacji Rosyjskiej w Macedonii Północnej są ograniczone, choć wykazują tendencję wzrostową. Niemniej są one znacznie mniej wyraźne niż w innych państwach Europy Południowo-Wschodniej. Penetracja rosyjskich korporacji dotarła do rdzenia gospodarek Chorwacji, Bośni i Hercegowiny, Czarnogóry, Serbii i Bułgarii. Z kolei w Albanii, Kosowie i Macedonii Północnej firmy rosyjskie są obecne bardzo słabo. Analiza sektora prywatnego pokazuje, że w trzech ostatnich państwach nie zarejestrowano żadnych znaczących firm rosyjskich⁵⁸.

Centrum Studiów nad Demokracją podaje, że „w Macedonii Północnej istnieje 106 firm z bezpośrednim udziałem kapitału rosyjskiego, których całkowity dochód wynosi nieco poniżej 160 mln dolarów. Przychody były skoncentrowane w ramach działalności kilku podmiotów, w tym w Lukoilu, w spółkach inwestujących w nieruchomości, a także podmiotach z branży hazardowej i sportowej Siergieja Samsonenki, w ciepłowni Te-To oraz w spółkach gazowych Strojtransgazu (objęte wspólnymi sankcjami USA i UE), zajmujących się budową rurociągów. Kolejnych 85 firm z Macedonii Północnej, z których większość należy do sektora rolnego i spożywczego, jest członkami Macedońsko-Rosyjskiej Izby Handlowej w Skopje. (...) Istnieje kilka dużych firm, takich jak Solvay

⁵⁸ R. Stefanov, M. Vladimirov, op.cit., s. 36-37.

i Jugohrom, które są kontrolowane przez podmioty *offshore*, ale wydają się być powiązane z kapitałem rosyjskim”⁵⁹.

W 2019 r. suma wartości inwestycji Federacji Rosyjskiej w Macedonii wyniosła zaledwie 4,45 mln euro. Dla porównania polskie inwestycje wyniosły 7,5 mln euro, Stanów Zjednoczonych ponad 19 mln euro, tureckie 52 mln euro, słoweńskie 21 mln euro, holenderskie 27 mln euro, niemieckie 44 mln euro, bułgarskie 13 mln euro⁶⁰. Biorąc jednak pod uwagę rosyjskie projekty w sektorze energetycznym planowane na następną dekadę, łatwo stwierdzić, że istnieje znaczny potencjał dla przyszłego wzrostu tych wpływów⁶¹.

Badania przeprowadzone przez Centrum Badań nad Demokracją w Bułgarii (*Tsentŭrŭt za izsledvane na demokratiyata*) pokazują, że przychody rosyjskich firm działających w Macedonii wzrosły prawie czterokrotnie – z 63 mln euro w 2006 r. do ponad 212 mln euro w 2015 r.⁶² Pomimo tego stanowią one nieco ponad 2% wartości macedońskiego PKB (nominalnie ok. 10,5 mld euro w 2019 r.). Skumulowana wartość bezpośrednich inwestycji rosyjskich wyniosła w 2018 r. 88 mln euro, plasując to państwo za Cyprzem (90 mln), Bermudami (116 mln), Włochami (122 mln), Chinami (132 mln),

⁵⁹ Ibidem s. 38.

⁶⁰ Dane pochodzące z Banku Centralnego Republiki Macedonii Północnej, <http://nbstat.nbrm.mk/pxweb/en/> [01.05.2020]. Oczywiście nasuwa się pytanie o 29 mln euro inwestycji pochodzących z Bermudów.

⁶¹ Centre for the Study of Democracy, *Assessing Russia's Economic Footprint in Macedonia...*

⁶² Ibidem.

Bułgarią (163 mln), Szwajcarią (176 mln), Węgrami (213 mln), Turcją (283 mln), Niemcami (320 mln), Słowenią (362 mln), Niderlandami (426 mln), Grecją (488 mln) czy Zjednoczonym Królestwem (739 mln)⁶³. Według raportu Centrum Badań nad Demokracją znaczna część rosyjskich inwestycji w Macedonii kierowana jest przez kraje trzecie, w tym za pośrednictwem rajów podatkowych, takich jak Cypr i Belize, przesłaniając prawdziwy zasięg wpływów ekonomicznych kapitału rosyjskiego. Należy więc założyć, że istotna część inwestycji z Bermudów i Cypru ma korzenie w Federacji Rosyjskiej.

Rosja ma jednak duże wpływy w kluczowych sektorach – energetycznym i wydobywczym. Rosyjski kapitał posłużył do zakupu kopalni miedzi Bucim oraz huty Jugohrom. Rosyjska firma Sintez przejęła pośrednio produkcję i dystrybucję ogrzewania w Skopje⁶⁴. Rosja jest jedynym dostawcą gazu do Macedonii, kontroluje jednocześnie Gazociąg Transbałkański (*Trans-Balkan Pipeline*, TBP). Gazprom obciąża odbiorców w Macedonii Północnej jedną z najwyższych cen gazu w Europie. Należy jednakże pamiętać, że Macedonia Północna nie ma dobrze rozwiniętej sieci gazowej, a gaz ziemny nie jest ważnym źródłem energii w tym kraju.

⁶³ Dane pochodzące z Banku Centralnego Republiki Północnej Macedonii, <http://nbstat.nbrm.mk/pxweb/en/> [01.05.2020].

⁶⁴ Centre for the Study of Democracy, *Assessing Russia's Economic Footprint in Macedonia...*, s. 8.

W 2016 r. Gazprom dostarczył do Macedonii Północnej tylko 70 mln m³ gazu (najmniejsza ilość w Europie).

Rząd VMRO-DPMNE zaakceptował rosyjski plan rozbudowy krajowej sieci gazociągów i przyłączenia jej do serbskiego gazociągu obsługującego gaz pochodzący z Rosji. Rosjanom udało się również zablokować plany budowy dodatkowego połączenia gazowego między Macedonią Północną a Grecją, które umożliwiłoby *de facto* dostęp do gazu spoza Rosji⁶⁵.

W sektorze naftowym rafineria OKTA w Macedonii, będąca własnością Hellenic Petroleum, przedsiębiorstwa kontrolowanego przez państwo greckie, nie jest zależna od dostaw rosyjskiej ropy naftowej. Posiada dostęp do portu w Salonikach, także kontrolowanego przez Hellenic Petroleum. W 2016 r. Rosneft próbował kupić tę grecką spółkę państwową, ale nie osiągnięto w tej sprawie porozumienia. Biorąc pod uwagę fakt, że OKTA jest jedyną rafinerią w Macedonii, potencjalny zakup Hellenic Petroleum przez rosyjskiego inwestora zwiększyłby rosyjską kontrolę nad sektorem naftowym w tym państwie. Próba przejęcia OKTA pokazuje, że zależność Macedonii od jednego rurociągu i jednej rafinerii potencjalnie stwarza ryzyko gospodarcze i polityczne. Począwszy od 2014 r. Lukoil, który jest drugim co do wielkości rosyjskim inwestorem w Macedonii Północnej, kontroluje w tym państwie ok. 9% detalicznego rynku paliw

⁶⁵ Ibidem, s. 30.

przetworzonych. Rosyjska firma importuje swoje produkty paliwowe z należącej do niej bułgarskiej rafinerii w Burgas. W Macedonii Północnej posiada własną sieć 27 stacji benzynowych, ale w paliwo zaopatruje tam również 40 innych stacji benzynowych⁶⁶.

Jednym z najlepszych przykładów ukazujących naturę przepływów kapitału rosyjskiego na Bałkanach Zachodnich jest postać Siergieja Samsonenki. Samsonenko jest rosyjskim biznesmenem, który przybył do Macedonii jesienią 2006 r., zaledwie kilka miesięcy po tym, jak Nikola Gruevski został premierem. Inwestycje Samsonenki koncentrują się na sporcie i grach hazardowych. Od tego czasu Samsonenko był związany z VMRO-DPMNE. Były poseł (1998-2002) z ramienia VMRO Aleksandar Pandov pracował jako menedżer w firmie Samsonenki do roku 2011. Samsonenko pojawił się publicznie w przedwyborczym teledysku zamówionym przez VMRO-DPMNE w 2014 r., w którym otwarcie wspierał Gruevskiego. Oprócz klubu BetCity, Samsonenko był właścicielem największego macedońskiego klubu sportowego Vardar Skopje. W roku 2014 jego największą bezpośrednią inwestycją w państwie stało się publiczno-prywatne partnerstwo między jedną z jego firm a gminą Aerodrom (wówczas zarządzaną przez burmistrza z VMRO-DPMNE), zawarte w celu budowy centrum sportowego Sport Center „Jane Sandanski”. Gmina udzieliła Samsonence 35-letniej koncesji

⁶⁶ Ibidem, s. 9.

na halę sportową w ramach całkowicie niekonkurencyjnej i nieprzejrzystej procedury. Firmą zarządzającą halą sportową jest cypryjska spółka *offshore*, należąca *de facto* do firmy przykrywki z Belize, z której usług Samsonenko korzystał przy wielu innych inwestycjach⁶⁷.

W handlu zagranicznym wartość importu z Federacji Rosyjskiej do Macedonii Północnej w 2018 r. wyniosła 131,3 mln dolarów, a macedoński eksport do tego państwa – zaledwie 36,4 mln. Bilans handlowy – choć w dalszym ciągu ujemny – w 2018 r. (94,9 mln dolarów) poprawił się zdecydowanie od 2010 r., kiedy to wynosił minus 525,7 mln dolarów⁶⁸. Z perspektywy międzynarodowej wymiany handlowej Federacja Rosyjska nie jest więc dla Macedonii Północnej partnerem kluczowym.

4. Wpływy rosyjskie w obszarze obrony i bezpieczeństwa

Wpływy militarne Federacji Rosyjskiej w Macedonii Północnej zostały ograniczone przez akcesję Macedonii do struktur NATO. Komentarz na stronie rosyjskiego MSZ dobrze oddaje poziom frustracji, jaki pojawił się w związku z tym wydarzeniem po stronie rosyjskiej. Działania podejmowane przez rząd macedoński po podpisaniu porozumienia z Grecją w Prespie w czerwcu 2018 r., otwierającego *de facto* drzwi do

⁶⁷ Ibidem, s. 52.

⁶⁸ Dane Banku Światowego, <https://data.worldbank.org/> [01.05.2020].

NATO, zostały określone jako „pełne proceduralnych i ustawodawczych nieprawidłowości”. W przywołanym komentarzu czytamy: „Członkostwo Skopje w Sojuszu nie wnosi żadnej wartości dodanej do bezpieczeństwa europejskiego, regionalnego ani narodowego. Ten krok z pewnością nie ułatwi przyłączenia się do walki z typowymi zagrożeniami i wyzwaniami, w tym pandemią koronawirusa. Stworzy tylko nowe linie separacji. (...) Teraz Skopje musi natychmiast zwiększyć wydatki na obronę i zakup zachodniej, głównie amerykańskiej, broni i sprzętu. Jest to cena, jaką naród macedoński będzie musiał zapłacić za rezygnację z suwerenności w sprawach wojskowo-politycznych i innych”⁶⁹.

5. Podsumowanie

Utrzymywanie stanu poczucia zagrożenia destabilizacją wewnętrzną w Macedonii Północnej oraz hamowanie integracji tego państwa ze strukturami euroatlantyckimi – to dwa równoległe wspierające się i uzupełniające cele polityki Federacji Rosyjskiej wobec tego państwa. Inspirowana lub wspierana przez Rosję destabilizacja może nastąpić w kilku obszarach. Do wewnętrznych osi konfliktu należą relacje między różnymi grupami narodowościowymi zamieszkującymi wspólne państwo. Inną osią jest podział o charak-

⁶⁹ Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, *Comment by the Information and Press Department of on North Macedonia joining NATO*, https://www.mid.ru/en/web/guest/kommentarii_predstavitelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdq-BY/content/id/4093913 [01.05.2020].

terze ideologiczno-politycznym pomiędzy zwolennikami konserwatywnej VMRO-DPMNE i socjalliberalnej SDSM. W stosunkach międzynarodowych Rosji zależy na utrzymaniu napiętych relacji macedońsko-bułgarskich oraz macedońsko-greckich. W interesie Kremla leży także spór między macedońskim a serbskim Kościołem prawosławnym o stopień niezależności tego pierwszego od tego drugiego. Możliwość wywołania kryzysu wewnętrznego lub międzynarodowego przez Rosję jest więc duża, choć zależna od wielu czynników. Dotychczasowa praktyka pokazuje jednak, że efektywność tego działania była niewielka, zdecydowanie poniżej oczekiwań i ambicji politycznych Rosji.

Tabela. Wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich: cele, instrumenty i mechanizmy, uwarunkowania, skutki

Cele polityki FR w odniesieniu do WB6	Instrumenty i mechanizmy wpływów	Uwarunkowania wpływów	Skutki wpływów
Ograniczenie rosnących wpływów Stanów Zjednoczonych, państw członkowskich i instytucji UE w regionie	Akcentowanie historycznych, kulturowych i religijnych więzi Rosji z regionem Bałkanów	Ekspansywny charakter polityki zagranicznej Rosji	Wzmocnienie napięcia politycznego w regionie WB6
Przekształcenie Bałkanów w ważny węzeł transportowy i infrastrukturalny, który omijałby politycznie „niestabilną” Ukrainę i służył do tranzytu gazu i ropy z Rosji do Europy Zachodniej	Eksponowanie i podsycanie podziałów wewnątrzpaństwowych (etnicznych, politycznych, społecznych i religijnych) oraz sporów międzynarodowych w regionie	Bliskość historyczna i kulturowa łącząca Rosję z częścią narodów i państw regionu	Kształtowanie świadomości zbiorowej części mieszkańców regionu
Zagwarantowanie Rosji kluczowego miejsca w dyskusji na temat wyzwań i problemów Bałkanów Zachodnich na forum międzynarodowym	Wspieranie, propagowanie i utrwalanie narracji politycznych o charakterze konfliktowym, nacjonalistycznym i rewizjonistycznym	Mity polityczne na temat tradycyjnej przyjaźni i wsparcia ze strony Rosji dla słowiańskich państw bałkańskich	Poparcie części środowisk politycznych i obywateli dla postaw antyzachodnich, prorosyjskich, radykalnych i rewizjonistycznych
Powrót do klasycznej koncepcji koncertu mocarstw i podziału Europy na strefy wpływów	Budowa nieformalnych układów personalnych i relacji klientystycznych w świecie polityki i biznesu	„Niedokończona” demokracja i modernizacja państw i społeczeństw WB6	Penetracja instytucji publicznych i państwowych
Pozostawienie Bałkanów Zachodnich w „szarej strefie” wpływów, między Zachodem i Rosją (WB6 jako „pomost” między Wschodem i Zachodem oraz „strefa buforowa”, oddzielająca Rosję i obszar porażki od zachodnich demokracji)	Zakulisowa presja polityczna, przyjaźnielski szantaż i korupcja polityczna	Funkcjonowanie szeregu zasad i układów nieformalnych w świecie bałkańskiej polityki i biznesu	Mieszanie się w sprawy wewnętrzne
	Wspieranie oraz inspirowanie prorosyjskiego i antyzachodniego dyskursu w debacie publicznej	Podatność i wrażliwość części elit politycznych i biznesowych państw WB6 na sygnały i naciski płynące z Kremla	Komplikacja procesu akcesji państw WB6 do UE i NATO
	Utrzymywanie kontaktów z przedstawicielami konserwatywnej i radykalnej opozycji, środowiskami antyunijnymi i antynatowskimi	„Zanżowane” spory i konflikty wewnątrzpaństwowe i międzynarodowe w regionie Bałkanów	Pogłębianie zależności energetycznej niektórych państw bałkańskich od Rosji

Kontynuacja sporów i konfliktów w regionie Bałkanów, opóźniająca integrację regionu i włączenie państw WB6 w ramy głównych europejskich procesów integracyjnych Podważenie perspektywy euroatlantycznej państw WB6 (zatrzymanie niekorzystnego z punktu widzenia interesów rosyjskich procesu rozszerzenia NATO na Bałkanach, spowolnienie akcesji państw WB6 do UE) Osłabienie poparcia elit i społeczeństw bałkańskich dla idei integracji europejskiej Rozwój stosunków politycznych i gospodarczych z poszczególnymi państwami WB6, będący w perspektywie Kremla alternatywą dla integracji euroatlantycznej Bałkanów Zachodnich Konsekwentne wzmacnianie <i>soft power</i> Rosji wśród mieszkańców regionu Utrzymanie „specjalnych relacji” z Serbią oraz Republiką Serbską w Bośni i Hercegowinie Włączenie słowiańskiej i prawosławnej części Bałkanów w ramy polityczno-gospodarcze rozszerzonego „ruskiego świata”	Wsparanie (także finansowe) współpracy „bałkańsko-rosyjskiej” rozwijanej na poziomie partii, organizacji i ruchów politycznych, fundacji, organizacji i stowarzyszeń społecznych Wykorzystanie uprzywilejowanej pozycji Rosji w Radzie Bezpieczeństwa ONZ w celu ograniczenia działań innych członków społeczności międzynarodowej Inwestycje rosyjskie w strategicznych dla gospodarek państw WB6 sektorach: paliwowo-energetycznym, bankowym, nieruchomości, turystycznym Propagowanie wizerunku odrażającej się, asertywnej i mocarstwowej Rosji, zdolnej do przeciwstawienia się państwom Zachodu Wykorzystanie tradycyjnych i nowoczesnych mediów społecznościowych w celu popularyzacji korzystnego dla Rosji przekazu informacyjnego oraz szerzenia antyzachodniej dezinformacji i propagandy	Osłabienie idei integracji europejskiej i spójności wewnętrznej UE Rozczarowanie mieszkańców regionu przedłużającym się procesem akcesji państw WB6 do UE Niespójne i niekonsekwentne stanowisko państw członkowskich UE wobec Bałkanów Zachodnich
---	--	--

Źródło: Opracowanie K. Pawłowski.

Źródła

Dokumenty

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, *Comment by the Information and Press Department on North Macedonia joining NATO*, https://www.mid.ru/en/web/guest/kommentarii_predstavatelya/-/asset_publisher/MCZ7HQuMdqBY/content/id/4093913 [01.05.2020].

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, *Comment by the Information and Press Department on the growing tensions in Macedonia*, 09.05.2015, https://www.mid.ru/en/maps/mk/-/asset_publisher/Bx1lWHr8ws3J/content/id/1257608#sel=2:45:wjx,3:6:r3k [01.05.2020].

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, *The Report of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: Human Rights situation in certain countries*, https://sarajevo.mid.ru/en/press_center/news/the_report_of_the_ministry_of_foreign_affairs_of_the_russian_federation_human_rights_situation_in_ce/ [01.05.2020].

Prace zbiorowe i artykuły

Bajrović R., Kraemer R., Suljagić E., *Bosnia on the Chopping Block: The Potential for Violence and Steps to Prevent it*, Foreign Policy Institute, 2018, <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2018/03/UPDATED-Bosnia-2018.pdf> [01.05.2020].

Bechev D., *Rival Power: Russia in Southeast Europe*, Padstow 2017.

Huskić A., *Bosnia and Herzegovina. Abandoned by the West, embraced by the East?*, [w:] *The Western Balkans in the World. Linkages and relations with non-western countries*, red. F. Bieber, N. Tzifakis, Routledge 2020.

Nechev Z., Nikolovski I., *North Macedonia. A fertile ground for external influences*, [w:] *The Western Balkans in the World. Linkages and relations with non-western countries*, red. F. Bieber, N. Tzifakis, Routledge 2020.

Stefanov R., Vladimirov M., *The Kremlin Playbook in Southeast Europe Economic Influence and Sharp Power*, Center for the Study of Democracy, 2020, <https://csd.bg/publications/publication/the-kremlin-playbook-in-southeast-europe-economic-influence-and-sharp-power/> [12.12.2020].

Ekspertyzy i analizy

Bechev D., *Strategic Analysis September 2018 Understanding Russia's influence in the Western Balkans*, Hybrid CoE, 15.10.2018, <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2018/10/Strategic-Analysis-2018-9-Beshev-.pdf> [02.02.2021].

- Centre for the Study of Democracy, *Assessing Russia's Economic Footprint in the Western Balkans. Corruption and the State Capture Risk*, 2018, <http://old.csd.bg/artShow.php?id=18131> [02.02.2021].
- Centre for the Study of Democracy, *Assessing Russia's Economic Footprint in Macedonia*, Policy Brief no. 71, January 2018, <https://csd.bg/publications/publication/policy-brief-no-71-assessing-russian-economic-footprint-in-macedonia/> [02.02.2021].
- Dikić G., *Hronologija propadanja naftne industrije čija je privatizacija tajna. Paradoksi: Ko ima naftu, nema pare*, tygodnik BH Dani 1077, 01.03.2020, *Analiza privatizacije Naftne industrije RS*, <https://bhdani.oslobodjenje.ba/bhdani/arhiva/paradoksi-ko-ima-naftu-nema-pare> [02.02.2021].
- Samorukov M., *Double or Quits: A Russian Approach to North Macedonia and NATO*, Carnegie Moscow Center, 14.05.2019, <https://carnegie.ru/2019/05/14/double-or-quits-russian-approach-to-north-macedonia-and-nato-pub-79123> [01.05.2020].
- Transparency International BiH, *Analiza ugovora o privatizacije Naftne industrije Republike Srpske*, Banja Luka, 2009, https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2011/02/20090407_NIRS_analiza-FINAL.pdf [05.05.2020].
- Vladimirov M., Kovačević M., Mirjačić M., Novaković I., Todorović Štiplija N., Nuredinoska E., Dimiškova S., *Assessing Russia's Economic Footprint in the Western Balkans: Corruption and State Capture Risks*, Center for the Study of Democracy, Sofia 2018, <https://csd.bg/publications/publication/russian-economic-footprint-in-the-western-balkans-corruption-and-state-capture-risks/> [28.06.2020].
- Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*, red. B. Chrzová, A. Grabovac, M. Hála, J. Lalić, Prague Security Studies Institute, May 2019, <https://www.balkancrossroads.com/publication> [02.12.2020].

Źródła internetowe

Agencja Promocji Inwestycji Zagranicznych w Bośni i Hercegowinie, <http://fipa.gov.ba/> [01.05.2020].

Agencja Statystyczna Bośni i Hercegowiny, *Robna razmjena BiH s inostranstvom 2018*, TB 06 Tematski bilten, http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2019/ETR_00_2018_TB_0_BS.pdf [01.05.2020].

Agencja Statystyczna Bośni i Hercegowiny, *Robna razmjena BiH s inostranstvom 2019*, TB 06 Tematski bilten, http://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2020/ETR_00_2019_TB_0_BS.pdf [11.09.2020].

Al Jazeera, *Bosnia's Muslim, Croat leaders snub Russia's Sergey Lavrov*, 15.12.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/15/bosnias-muslim-croat-leaders-snob-russias-sergey-lavrov> [16.12.2020].

Armakolas I., Bandovic I., Bechev D., Weber B., *North Macedonia: What Is Next?*, Open Society Foundations, January 2019, <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/24b3b83c-ed50-4dad-b00f-b1cdab4d700c/north-macedonia-what%27s-next-20190115.pdf> [02.12.2020].

Avdić A., *Kontrola izbornog i pravosudnog sistema: Ruski uticaj na sigurnosno-obavještajne službe u BiH*, <https://zurnal.info/novost/22911/ruski-uticaj-na-sigurnosno-obavjestajne-sluzbe-u-bih> [01.05.2020].

Bank Centralny Republiki Macedonii Północnej, <http://nbstat.nbrm.mk/pxweb/en/> [01.05.2020].

Bank Światowy, <https://data.worldbank.org/> [01.05.2020].

Barber Ch. T., *Russian Economic Foreign Policy in the Balkans*, December 2015, https://www.academia.edu/12126574/Russian_Economic_Foreign_Policy_in_the_Balkans [01.05.2020].

Борисов А., *Политик из Боснии и Герцеговины: У России незаменимая роль в мире* [Borisov A., *Politik iz Bosnii*

- i Gertsegoviny: U Rossii nezamenimaya rol' v mire], <https://rg.ru/2020/02/07/politik-iz-bosnii-i-gercegoviny-u-rossii-nezamenimaia-rol-v-mire.html> [01.05.2020].
- Božić S., Vasković S., *Analiza privatizacije Naftne industrije RS – Sa druge strane...* Blog, <http://slobodanvaskovic.blogspot.com/2011/11/analiza-privatizacije-naftne-industrije.html> [01.05.2020].
- Główny Zarząd dla Miasta Moskwy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Federacji Rosyjskiej, <https://77.xn—b1aew.xn—p1ai/> [12.20.2020].
- Harding L., *Russia actively stoking discord in Macedonia since 2008, intel files say*, The Guardian, 04.06.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/04/russia-actively-stoking-ddiscord-in-macedonia-since-2008-intel-files-say-leak-kremlin-balkan-nato-west-influence> [01.05.2020].
- International Republican Institute, *Poll: Bosnians United in Opposing IS; Divided on U.S., EU and Russia*, 07.04.2017, <https://www.iri.org/resource/poll-bosnians-united-opposing-divided-us-eu-and-russia> [05.05.2020].
- National Democratic Institute, *Between East and West: Public Opinion & Media Disinformation in the Western Balkans*, 25.01.2019, <https://www.ndi.org/publications/between-east-and-west-public-opinion-media-disinformation-western-balkans> [02.12.2020].
- Radio Sarajevo, *Poruka Čovića iz Moskve: Nažalost, u BiH ima vrlo malo ruskog uticaja*, 10.02.2020, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/poruka-covica-iz-moskve-nazalost-u-bih-ima-vrlo-malo-ruskog-uticaja/366834> [11.09.2020].
- Serbian Orthodox Church, *President of Republic of Srpska received high award in Moscow*, http://www.spc.rs/eng/patriarch_kirill_leads_14th_ceremony_awarding_prizes_unity_orthodox_nations_international_foundation [05.05.2020].

USAID/Bosna i Hercegovina, *Anketa Percepcija Građana u Bosni i Hercegovini 2016. Izvještaj o nalazima*, marzec 2017, http://www.measurebih.com/uimages/MEASURE-BiH_NSCP2016_FindingsReport_BSC.pdf [01.05.2020].

Widoczna aktywizacja polityki Rosji w odniesieniu do Bałkanów Zachodnich prowadzi czasem do wniosku, że „Rosja wróciła na Bałkany”. Wskazuje się również, że polityka Rosji w odniesieniu do regionu uległa zmianie, a wzmożona na arenie międzynarodowej wskutek wysokich cen ropy i gazu, coraz bardziej autorytarna i nieprzewidywalna Rosja dąży do odbudowy utraconej strefy wpływów – zarówno na obszarze poradzieckim, jak i na Bałkanach, będących z punktu widzenia decydentów w Moskwie regionem geograficznie, historycznie, kulturowo i politycznie bliskim Rosji.

Czy tak jest rzeczywiście? Czy alarmistyczne tony na temat celów, skali i charakteru rosyjskiego zaangażowania w regionie Bałkanów Zachodnich są uprawnione, czy może przesadzone? Czy działania Rosji stanowią zagrożenie dla stabilności regionu i integracji europejskiej Bałkanów Zachodnich? A może krytyczne opinie dotyczące roli „czynnika rosyjskiego” w odniesieniu do regionu bałkańskiego są skutkiem stereotypów oraz „antyrosyjskiej histerii”, na które wskazują sami Rosjanie i środowiska prorosyjskie na Bałkanach?

Tego rodzaju pytania badawcze, dotyczące uwarunkowań, obszarów, instrumentów, mechanizmów i skutków obecności rosyjskiej w regionie Bałkanów Zachodnich, stanowiły punkt wyjścia do przygotowania przez Zespół Bałkański Instytutu Europy Środkowej trzyczęściowej publikacji pt. *Wpływy rosyjskie w regionie Bałkanów Zachodnich*. Praca ta jest jakościowym studium przypadku – stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o obecność, skalę i konsekwencje współczesnych wpływów rosyjskich w odniesieniu do sześciu państw Bałkanów Zachodnich.

ISBN 978-83-66413-41-2

www.ies.lublin.pl